ב״ה. שנה שתים־עשרה. הומעננע ניסן־אייר. תרצ״ו. מחברת ז־ח.

אוֹצַר־הַחַיִּים

כי חיים הם למצאיהם
(משלי ד׳. כ״ב)

ירחון לתורה, לספרות ולדברי ימי ישראל.

עם הוספה:

בִּנְתִּי־בַסְּפָרִים

דו-חדשי לביבליוגרפיה ולמחקרים בספרים וסופרים.

ערוך בידי

הרב חיים יהודה עהרענרייך

תנאי־החתימה לשנה שני דולרים
*
כתובת המערכת וההנהלה:
Rabbiner Ch. L. EHRENREICH. Humenné (Cechoslowakia.)

התוכן:

התוכן ל״בנתי בספרים״ כתוב על השער שם.

Buchdruckerei SAMUEL KLEIN Berehovo, (Beregsas) Cechoslowakia.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

הרב רבי בנימין פוקס זצ״ל.

»בת עמי חגרו שק והתפלשו בעפר אבל יחיד עשו לך מספד תמרורים«. [1]).

הרב הגאון החכם השלם רבי בנימין פוקס אב״ד עיר גדולה־וורדיין נאסף בלא יומו מארץ החיים.

אבל־יחיד הוא — כי »מת אחד מן החבורה« [2]) — אחד, היחיד שבחבורה, אשר מעודו העלה את גופו קרבן עולה תמימה על מזבח עמו ונפשו להטה גחלים לגשם את שאיפת־שאיפתו — הרמת קרן התורה ותחית העם והארץ.

»הצבי ישראל על במותיך חלל«. [2]).

ובשעה שעלה על הבמה להוציא מלים, מלפני־ולפנים של נשמתו, להרם תורת ה׳ »לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל« [4])— נפל חלל.

הרב המנוח היה קרבן הדור.

כי דור תהפכות, דור עקש ופתלתול הדור הזה. »אמת משל היה« [5]). כל המרבה לשקר — הרי זה משובח. מי שיודע לכרוע לפני עגל השקר יותר מחבירו — מובטח לגדולה.

»ובנימין לא פקד בתוכם« [6]).

הוא לא מצא ידיו ורגליו בתוך המצחקים לפני העגלים אשר עשו להם העם. ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ואת המחלת — לא ידע להרכין את ראשו, להמית את דעתו ולהסכים עם תעתועיהם. לבו נמס בקרבו בראותו כל תנועה על שקר בנויה והאמת משופלת עד שאול תחתיה; לבו נעכר בקרבו בראותו כי בעלי־שקר פשו כעגלי מרבק ובעלי־אמת נדכאים ונדחים. ולמרות שידע ש»הדרך ממעטת את השם« [7]). — כי מי שהולך בדרך הישר אינו זוכה לשם־טוב, רק מי שנוטה מן הדרך על הצד — בכל זאת, לא פנה אל רהבים, והקריב ממנו קרבנו אשה לה׳ אשר חותמו אמת.

והוא נפל במלחמתו בתור קרבן עולה ויורד.

עולם הפך ראה — העליונים למטה והיורדים למעלה — והמית את עצמו על האמת ועל השלום, על הצדק ועל היושר. הוא נאסף באבו בגלל ה»עסקניות השפלה« השולטת בנו, שאינה סובלת תלמידי חכמים שיש בהם דעת, החיים על דעת־עצמם ואינם כלי־שעשועים ביד אחרים.

אוי לדור שחכמיו מתים בקרבו מיתה חניקה מחסרון אויר־צח ואור־טהור.

היקחו עתה מוסר אחינו אבירי־לב, הישימו אל לבם כי ירד ישראל פלאים? האם גם הלאה ינוחו על משכבותם ולא יעכבו ביד המוסיפים להפליא את העם הזה הפלא ופלא — לאבד חכמת חכמיו ולהסתתר בינת נבניו?

לו חכמה ישכילו זאת, יבינו לאחריתם — בנימין ידיד ה׳ ישכון לבטח..

הומנה נחדש כיסן תרל״ו.

---

1) ירמיה ו׳, כ״ו. 2) שבת ק״ו. 3) ש״ב א׳, י״ט. 4) ישעיה ד׳, ב. 5) סנהדרין צ״ז.
6) ד״ה-א׳, כ״א, ו. 7) ב״ר פל״ט, יא.

ש. ח. קוק, תל־אביב.

תשובת רש"י מתוקנת.

עוד בשנת תר"ה פרסם ב"ג במחברתו »חפש מטמונים« (ברלין 1844) קבוצה מענינת מתשובות רש"י שמצא בכת"י על קלף ישן. הוא הדפיסם בלי שום הערות.

הגאון ר' יעקב עטלינגר התעניין בתשובות אלו, חקר על אמיתת יחוסם לרש"י, חלק מהם הדפיס מחדש בספרו שו"ת בנין ציון החדשות (וילנא תרל"ח) והעיר עליהם הערות חשובות.

ר' שלמה בוכר פרסם במבוא לספר »האורה« שהוציא לאור (לבוב תרס"ה) רשימה מתשובות רש"י. ושם (צד 157) רשם גם התשובות שבחפש מטמונים. ורשם מקורות מקבילים. יצחק הירשנזון הדפיס התשובות מחדש בה»קונטרסים« שהוציא לאור בירושלים (מחברת א', מבלי ציון שנת ההדפסה). הוא הדפיס ע"פ חפש מטמונים. בלי שום הערות, רק בהוספת איזה שגיאות דפוס אחדות.

לאחרונה הדפיסם במחברת מיוחדת (ירושלים תרפ"ה) הרב מ. כשר (בעל תורה שלמה). הוא הדפיס ע"פ ה»קונטרסים« הנ"ל, השתמש בהערות הגאון בעל בנין ציון. והוסיף הערות חשובות משלו.

כמעט בכל תשובה מתשובות הנ"ל יש מה לתקן ולהעיר. אך הפעם בחרתי מכל הקבוצה את התשובה המסומנת במספר י"ב, כי היותר משובשת מכולם. והשבושים מפריעים הבנת תוכן התשובה, וזה גרם כי כל אלה שטפלו בתשובות אלו דלגו על תשובה זו ולא העירו עליה כלום.

קנאתי לתורת רש"י (בתשובה זו חתום שמו: שלמה ב"ר יצחק) השתדלתי לרדת לכונת הדברים והנני מציע תקונים לרוב המקומות המשובשים. כמובן רק בדרך השערה. את גוף התשובה הנני מדפיס ע"פ דפוס הראשון (חפש מטמונים) ותקוני למטה בהערות.

כראי להדגיש חידוש בהלכה שמצאתי בתשובה זו: המדובר כאן הוא בנדוניה שפסקו אם האשה ואחיה. ודעת רש"י שאין החמות יכולה לחזור בה מטעם »שטרי פסקתא«, וזה נגד דעת הירושלמי (כתובות פ"ה ה"א) המובא מרוב הראשונים ונפסק להלכה ברמב"ם (אישות, פכ"ג הי"ד) ובאה"ע (סי' נ"א) ד»האב פוסק על ידי בתו לא אשה ע"י בתה ולא אח ע"י אחותו«.

והנה דעה כדעת רש"י כאן נזכרת בהגמי"י (שם אות ט') ונדחתה מטעם הירושלמי הנ"ל.

ומצאתי בשו"ת מהר"מ ב"ב (דפוס קרימונה) סי' קנ"א שפוסק ד»לא שנא אב ולא שנא אח, ואפילו נכ"י בעלמא כשעמדו וקדשו בתוך הדברים חייבין ליתן« ואת הירושלמי הוא מפרש »דמיירי דפסק האח ממון אביו דאותו פיסק אינו כלום«. ואולי גם רש"י פירש את הירושלמי כן.

*

מי אנכי חדל אישים ושפל להכניס ראש אצל הר גבוהה ותלול[1]) המחלק שלל לאגפיו[2]) בשורות ענף ועשית פרי[3]) ומה עלתה על לב רבינו הזקן ראש נדיבי פאתי יעקב ר׳ דורכל[4]) להזקיק צעיר לימים לענות על ריב, אמר לי לבי מאשר יקרתי בעיניו מאז חבבני ובא להתפנג בבנו וקטנו לתהות בקנקן ריקן אולי לדכמה[5]) להשיב נכוחה ויקרא מ״י[6]) עלי חכם בני ישמח לבי, על הדברים הכתובים אני כותב לפניהם מה דעתי נוטה.

לוי שהיה לו שותפות עם[7]) ראובן ושמעון ומת ולו בת והשיאוה אמה ואחיה ליהודה בנו של ראובן ופסק[8]) לו בנדונייתא ליטול חצי חלקם באותו שותפות שיש להם עם אביו ושמעון אחיו ושמעון זה נתמצע בדבר לשדך ביניהם ומת גם ראובן לאחר נישואי בנו והנה השותפות רובו ביד ראובן[9]) ותובעו יהודה בן ראובן חלקו שזיכתה לו חמותו בשותפות, ושמעון משיבו יש מן השותפות ביד חמותך ובנה יביאו הם מה שבידם ולחלוק[10]) אני עמהם, אחזיק אני מה שבידי ולא אתן להם ולא לבאי מרשותם כלום, אני אין לי שותפות עמך צא ותבע נדונייך אצל חמותך ואצל הקבלנים שנתערבו עליה וזה אומר מאז נשאתי האשה ואתה ידעתה ונתמצעת בדברים[11]) זכיתי בממון שפסקו לי ונעשיתי שותף ליטול חלקי שיש[12]) ואם חמותי נוהגת עמך שלא כשורה אין לך את שלי בשביל חלקך שבידה, שכשזכתני בממון היה רוב הממון ביד אבא ובידיך ואין בידה אלא דבר מועט ולאחר מיכן השבחתו ובשביל שבח הבא לאחר מיכן שאתה עורר עליה תעכב את שלי שזכיתי בו קודם לכן, והיא סלקה עצמה מכל וכל ובאת[13]) לחשבון והוברה לה חלקה ומי יבריחנו בחצין[14]) בכל אשר הוא שם, כלך אתה אצלה ותבע תביעתך, וזה אומר אם בשביל ששידכתי לך באשה תאבד את זכותי להיות חמותך מחזקת במה שבידה ואתה תבא מכחך[15]) ותטול חלקך משלי לא כל הימך, ולחשבון לא באתי עמה, ושולטת היתה בשותפות באותו העת יותר מעתה.

דעתי נוטה: אם נכנס ויוצא ונשא ונתן יהודה זה באותו שותפות ומתעסק בו בשביל עצמו עם שמעון כדרך שותפין ושמעון רואהו מכניס ומוציא והאמינו בממון ויצא ונכנס עמו, כבר קבלו שמעון להיות שותף עמו ואין יכול לומר אינך שותף לי דגלי דעתא דשותפא אית ליה ואע״פ שמגיעו להפסד בדבר על כרחו כבר קבלו עליו ולא דמי לבני חבורה שהיו ידיו יפות של אחד מהן,[16]) ולא לחמשה ועשו ביבולת[17]) דהתם איהו מפסיד להו הכא לאו איהו שקיל מיניה מידיה[18]) האלמנה גוזלת את שניהם לפי דבריו, לפיכך צריך לחלוק ליה הששית[19])

---

1) יחזקאל י״ז כ״ב. 2) ב״ק ק״א. 3) צ״ל: לשאות ענף לעשות פרי, השוה יחזקאל שם כ״ג. 4) כבר העיר הרב כשר ב״פתח דבר״ (אות ב׳) שצ״ל: דורבלו, ואולי הוא אביו של ר׳ יצחק ב״ר דורבלו המוזכר במחזור ויטרי, השוה מבוא למח״ו צד 36, ודברי פרלס בהערת לבי (גרץ) חלק הגרמני צד 31. 5) צ״ל: אולי אחכמה. 6) מרי—מורי. 7) צ״ל: [האחים] ראובן ושמעון. 8) צ״ל: ופסקו. 9) ת׳ ראובן צ״ל שמעון, ואולי היה כתוב: שמעון אחי ראובן, ונשמט ״שמעון אחי״. 10) צ״ל: ואחלק. 11) צ״ל: בדבר זה. 12) צ״ל: חלק ששי, והשוה להלן הערות 19, 33. 13) צ״ל: ובאה. 14) צ״ל: ומי יבריחנו מפלי״, ואולי צ״ל: מחלקי. 15) צ״ל: מכחה. 16) צ״ל: שהיו ידיו של אחד מהם יפות, פסחים פ״ט: 17) צ״ל: בכבולת, פסחים שם, והשוה תפס מעמונים צד ק״ה. 18) מידי. 19) השוה לעיל הערה 12

במה שבידו ועל המותר ידינו עם האלמנה, אבל אם [20]) היה נכנס ויוצא ומתעסק עמו בשותפות מחמת עצמו ובא עליו עכשיו מכח הרשאה שהרשתהו חמותו בחלקה ומכח שטרי פסקתא דבכמה אתה נותן לבנך כך וכך ועמדו וקדשו קנו [21]) ואמר זכיתי מאותה שעה ועל כרחך אני שותפך וכל שכן שעל ידך נחתם דברינו להתקיים אין זה טענה לזכות אמת שזכה על ידי קידושין בממון בכל מקום שהוא בין להפסד בין לשבח ושאין חמותה [22]) יכולה לחזור בה ואם היה שמעון זה מעכבו בשביל עסק שהיה לו עם האלמנה ובנה מקידושין של זה ולהלן ממון אחר לא היה יכול לעכבו ולומר לו לאו בעל דברים דידי את, אבל עכשיו שמחמת טענה עצמו [23]) שבידה בא שמעון זה על יהודה, ואמר יש בידי [24]) כדי חלקה וחלקך ולא כל הימה [25]) להוריד אחרים תחתיה במתנתה לבא מכחה ולהיות כח שלהן יפה מכח עצמה, טענה גדולה היא זו ולא עדיף מגברא דאתי מיניה, אילו באו האלמנה ובנה לחלק עם שמעון במה שבידן [26]) כלום היו יכולין להחזיק במה שבידן ולומר לזה חלוק אתה לנו, אף זה הבא ברשותם נכנס תחתיהן ולא יפה כחו משלהן שהרי שמעון זה לא קבלו עליו שותף לחלוק ועם [27]) שמעון [28]) שזכתהו בחלקה מה לו למחות יבואו לחשבון ויטול חלקו מחלקה [29]) ואע״פ שערער זה מחמת שבח הבא לאחר מכן היא תביעה מוקדמת היא זו, מאז נשתתפו יחד נשתעבד כל הממון זה לזה למלאות עודפו של זה את חסרונו של זה דאמרי רבנן עיסקי להדדי משתעבדי [30]) וכל זמן של [31]) חלקו היתה השותפת משועבדת לכך שעל מנת כן קבלו מתחלה, ושטען יהודה שבאו עמה לחשבון לפני הנשואין ובירר לה חלקה לא נתברו הדברים ככל הצורך אם טען שבאו לחשבון לדעת כמה מגיע לחלקה ומה עולה חלק נדונית בתה כדי לכותבו בכתובתה ואותו חילוק שטען לסלקה [32]) עצמה מכל וכל, אינה חלוקה גמורה אלא נסתלקה מחלק ששי [33]) והמחתהו לחתנה והשותפות לא בטלה, בכל זה לא איבד שמעון את זכותו שלא קיבל עליו שותפתו ולא נסתלקה החמות מליטול שכרו ביד [34]) שמעון ושמעון במה שבידה ושיעבוד השותפות קדים [35]) כבתחלה, ואם כה טען שסלקה עצמה מן השותפות לגמרי שבאו למיצוי החשבון ולא נמצא בידה אלא מחצית חלק בעלה ונסתלקה סלוק גמור בחלוקה ואין לשמעון עוד במה שהשביחה כלום, אלא [36]) היה שמעון מודה היו הדברים קיימין ואע״פ שלא בעדים חלקו דקיימא לן לא איברו סהדי אלא לשקרי [37]) אבל עכשיו שאין שמעון מודה וטוען שלא היה באותו חשבון ישבע שלא נחלק אותו שותפות מדעת שניהם ואינו יכול לומר לא אשבע לך לאו בעל דברים דידי את, שאפילו אינו מודה שהיא שותפתו [38]) בעל דינו הוא דלא גרע מהבא בהרשאה שמכח האלמנה ובנה הוא בא, ויש תימה מאחר שהאלמנה ובנה בעיר ושלשתן שותפין בדבר למה לא באו בדין ותחלוק היא במה שבידה, ויש לחוש לדין מרומה שמא קנוניא היא בין חתן וחמות להפסיד את שמעון ואת יורשי ראובן וצורינו יצילנו מעונש הדין ויוציא דין אמת לאמתו ואיש במקומו יבא בשלום. שלמה ב״ר יצחק.

20) נ״ל: אם [אח] היה. 21) מו״ק י״א: והשוה מה שהערותי בהמבוא. 22) נ״ל: חמותה. 23) נ״ל: אותם ממון, כניגוד ל„ממון אחר" הקודם. 24) נ״ל: בידה. 25) נ״ל: הימנה. 26) נ״ל: שבידו. 27) מ׳ „ועם" נ״ל: „עמו". 28) מ׳ „שמעון" נ״ל: וחמותו. 29) נ״ל: וחלקה. 30) ב״מ ק״ה. 31) נ״ל: שלא. 32) נ״ל: שסלקה. 33) השוה לעיל הערה 12. 34) נ״ל: ממה שביד. 35) נ״ל: קיים. 36) נ״ל: אילו. 37) קדושין ס״ה: 38) נ״ל: שהיא שותפו.

שמחה אסף, ירושלים

קטע מפירושו של ר' אברהם ב"ר יצחק אב"ד בנרבונה למס' בבא בתרא

ר' אברהם ב"ר יצחק מנרבונה בעל ס' האשכול, הנקרא בפי הראשונים הרב אב בית דין או הר"א אב"ד, חבר פירושים לכמה מסכתות. אך כל פירושיו נאבדו ולא נודעו לנו אלא על פי הציטטות המובאות מהם בחידושי הרמב"ן, בספר התרומות וביתר ספרי הראשונים [1]) יוצא מן הכלל הוא פירושו למס' בבא בתרא שרובו הגיע אלינו בכת"י אחד יחיד בעולם, הוא כת"י מינכן מס' 149, אבל כתב-יד זה נמצא במצב גרוע עד מאד. תאור מפורט ממנו נותן לנו ר' רפאל נטע רבינוביץ בהקדמתו לספרו »דקדוקי סופרים« על מס' ב"ב. מכתב-היד »נמחקו דפים רבים שכמעט אי אפשר לקרותם« ובקושי גדול העתיק ממנו קצת פירושים השייכים לגרסאות התלמוד. וכיון שכת"י מינכן מתחיל רק באמצע פרק המוכר את הספינה, מדף ע"ו ואילך, שמחתי מאד כשמצאתי את הקטע שלפנינו המכיל את פירושו לחלק הגון של פרק חזקת הבתים, מדף מ"ו ע"א עד דף נ"ה ע"א. לפי שעה לא נודעה לנו מציאותו של כת"י אחר מן הפירוש למחציתה הראשונה של מסכת זו.

ואולם עלי עוד להוכיח שהקטע שלפנינו הוא באמת חלק מפירושו של ר' אברהם למסכת זו. על זה יש לי להביא ראיות אחדות: 1. מביא הוא את הרב אלפסי בשם »הגאון ר' יצחק«, כדרך שהוא מביאו תדיר באשכול וגם בפירושו כת"י מינכן, וכדרך שעשה זאת לפניו ר"י ברצלוני; 2. גם בקטע זה מעתיק המחבר »על הרוב בשלמות לשון הרי"ף ופירוש ר"ח ופי' הרשב"ם, ועל האחרון רגיל לכתוב הרב ר' שמואל נט' רח' (נטריה רחמנא)« [2]); 3. מביא הוא את הנשיא ר' משה בן רבנא טודרוס [3]) שהיה חברו ולמד אתו יחד תורה בבית מדרשו של החכם המפורסם ר' יצחק בן מרון הלוי, והוא חתום יחד אתו על התשובה שהשיבו גדולי נרבונה בענין אם מותר לקרא בצבור מן החומשים כשאין ספר תורה [4]). 4. אבל הראיה המוכיחה ביותר היא, שפסקא מן הקטע שלפנינו הובאה מפורש

---

1) עיי אור החיים לר' חיים מיכל עמ' 53 שהוא פורט שם את כל המסכתות שחבר את פירושיו עליהן, עד כמה שאנו יכולים לדעת זאת מן הפסקאות שהובאו בספרי הראשונים. פירושו למס' ב"ב מובא כמה פעמים ע"י הרמב"ן, בעל השלמה ואחרים מן הראשונים. ונראה שה"ר אברהם הנזכר בתוספות לב"ב פ' א' כד"ה ארבעה בלא הוא ר' אברהם שלנו.

2) רנ"נ רבינוביץ שם עמ' 10. הרשב"ם מובא בקטע שלנו שתי פעמים.

3) עיי עליו בס' הקבלה להראב"ד וגרוס Gallia Judaica עמ' 407, 413. ועיי גם בס' העטור כתובה דאירכסא, ד' למברג דף מ"ד צ"ג: "ועל דבר זה נשאל הרב החסיד (כך רגיל בעל העיטור לכנות את ראב"י בעל האשכול) שחלק עליו הנשיא הגדול ר' משה בריבי טודרוס זצ"ל". ומביאו גם הרמב"ן בחדושיו לב"ב דף פ"ז: "ושאלתי בשם הנשיא הגדול ר' משה בן הנשיא ר' טודרוס".

4) שו"ת הרמב"ם סי' ע"ז; ארחות חיים ח' קה"ת סי' ה'.

כספר ההשלמה לבבא בתרא עמ' 19 בשמו של הראב"י, הוא ר' אברהם ב"ר יצחק בעל וזאשכול. מצד אחר מוצאים אנו אמנם בשטה מקובצת לב"ב דף מ"ט ב' פסק בשמו של הר"א אב"ד שאינו בקטע שלנו, אבל נראה שאותו פסק לקוח או מפירושו למסכת גיטין דף מ"א, או מתשובותיו.

פירושו של הר"א אב"ד אינו פירוש מלא ושלם לכל הסוגיא על הסדר. מדלג הוא כמה פעמים גם על דברים הצריכים פירוש, ויש שהוא מדלג על עמודים או דפים שלמים. נמשך הוא הרבה אחרי בן זמנו הרשב"ם, שהיה גדול ממנו בשנים, והוא מעתיק כמה פעמים את דבריו אף שאין הוא מזכיר את שמו, ובודאי עשה כך במסכתות אחרות לפירוש רש"י. ואולם מביא הוא לעתים קרובות את דברי הגאונים, הר"ח והרי"ף ואת חכמי צרפת שקדמו לו או שחיו בזמנו. מטעם זה יש לפירושו גם ערך ידוע לתולדות הספרות ההלכית.

כתה"י של קטע זה נמצא בלינינגרד באוסף השני של פירקוביץ מס' 29 313.

פירקוביץ .II 29—313

[דף א' ע"א] לאביי[1]) דהא קתני כל זמן שהטלית ביד אומן על ב[על הבית]
להביא ראיה אלמ' אומן מהימן דאמרינן ביה מ[יגו]תרצינן]
לעולם[2]) דליכא עדים ודלא ראה ומשום הכי מהימן אב[ל ראה]
א'ע'ג' דליכא עדים לא מהימן. מתיב רב נחמן בר יצחק אומ[ן]
אין לו חזקה הא אחר יש לו חזקה. כיון דבתורת פקדון בא
לידו בעדים וגם אנו רואין אותו עכשיו בידו אמאי יש לו
חזקה. והא ודאי לא מצית לאוקומי בדאיכא [עדים ו]לא ראה
דהא אפי' אומן יש לו חזקה דהא אמרת דאיכא [עדים ור]אה
אבל עדים בלא ראה המפקיד אצל חברו בעדים אין צריך
להחזיר לו בעדים. אלא דליכא עדים וקתני אומן אין לו
חזקה כיון דראה ותיובתא דרב[ה] תיובתא. תנו רבנן נתחלפו
לו כלים בכלים בבית האומן משתמש בהן עד שיבא הלה
ויטול את שלו מפני שאדם עשוי לאמר לאומן כשהוא
[מוסרו] לו לתקנו מכרהו לי ושמא האי אומן טעה ונתן
טליתו של זה תחת הטלית של אותו שצוהו למוכרו ונתן
טלית זו מדעת עד שיחזיר לו את שלו דכיון דמדעתו
נתנו לו מותר להשתמש בו אבל בבית האבל או בבית
המשתה ליכא למימר הכי. ודוקא שמסרו לו הוא האומן
[עצמו] דאיכא למימר מ[דעת ע]שה. אבל אם נתנוהו לו
אשתו ובניו לא. דאיכא למימר מיטעא טעו [ולא שנו אלא]
דאמ' האומן הילך טלית סתם דאיכא למימר מדעת אמ'
ליה טליתך[3]) מדעת נתנו לו חלופי ט[לית]ו א[בל] אמ' [טליתך]

1) יש להשלים: וקשיא לאביי וכו'. 2) מ"ו א'. 3) ל"ל: מדעת אמ' ליה ומדעת נתנו.

[עמ' ב'] ודאי טעותא הוא ולא מדעת נתנו לו. וכתב הגאון [ר'] יצחק ז"ל הילכך אומן בין מסר לו בשהדי בין מסר לו לא בסהדי לית ליה חזקה. אבל אחר אי מסר ליה בסהדי לית ליה חזקה ולא יכיל למימר הדרית וזבנתיה מינך ואי אפקיד ליה בלא סהדי אית ליה חזקה וכדאמ' זבנתיה ניהלי מהימן ובשבועה [4]). והאי דאמ' לית ליה חזקה בין אומן בין אחר הני מילי היכא דראה כדתניא ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אמ' לו מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה לא אמ' כלום אבל אי לא ראה אע"ג דמסריה ניהליה בסהדי מגו דאי בעי אמ' אהדרתיה ניהלך מהימן כי אמ' זבינתה ניהלי מהימן דאמ' ליה אביי לרבא תא ואחוי לך רמאי דפומבדיתא אמ' ליה הב לי סרבלאי אמ' ליה לא היו דברים מעולם והא אית לי סהדי דחזיוה גבך ההוא אחרינא הוה אפקיה דניחזייה אמ' ליה השתא לא מפיקנא לך ראה תניא ושפיר קאמ' ליה. אמ' רב אשי אי פקח הוא משוי ליה ראה הדין הוא סברא דרבואתא ואנן קשי לן הא סברא דהא רבא דאית ליה מגו איתותב וסלקינן ליה בתיובתא ושמ[יע לן] דהאי דינא [5]) לא אמרינן [6]) מגו הילכך בין ראה בין לא ראה אע"ג דיכול למימר אומן לא היו דברים מעולם היכא דליכא סהדי אי נמי החזרתיו לך כדאיכא סהדי כי אמ' זבינתה ניהלי לא מהימן והאי דאמרינן ראה תניא ל[או למימרא דאי לא ר]אה ואמ' ליה

[דף ב' ע"א] ואמ' ליה [7]) זבינתיה ניהלי מהימן אלא דאי אמ' לא מפי[קנא] ליה לא אמרינן ליה אפקיה דניחזייה ולהכי תני ראה [8]). באריסי בתי אבות [9]) שרגילין לשמור שדות של המשפחה הם ואבותיהם באריסות ולא היו יכולין להחליפם באריסים אחרים ואותן אריסים נהוגין לאכול הפירות כולן שתים ושלש שנים ואחר כך יאכלו כמו כן הבעלים הילכך אין לו חזקה. אבל שאר אריסין יש לו חזקה ודאמ' באריס [בתי] אבות שהוריד אריסין מתחתיו אותן ג' שנים שהיה לו לאכול והוא לא עשה עמהם כלום יש לו חזקה דלא עביד בעל הבית דנחתו אריסים נכרים בארעיה בלא רשותו ושתיק שמא יקלקלו שדותיו אלא אם כן עושה האריס עמהם ורואה מה הם עושים כדלקמן. ועריס [10]) שחילק לאריסין לכל אחד מסר לעשות חלקו בשדה וגם הוא עושה עמהם אין לו חזקה

---

4) על הגליון: [והני מילי בדב]רים [שאינ]ם עשוים [לה]שאיל ולהשכיר [כד]כתבינן בפרק [המקבל]. והם מדברי הרי"ף. 5) על הגליון: דאומן וכל"ל. 6) ל"ל: אמרינן ביה. 7) המעתיק כתב לכפול את המלה או שתי המלים האחרונות בסוף הדף. 8) עד כאן דברי הרי"ף. 9) מ"ו ב'. 10) ואריס.

מאתר שהוא עושה עמהם ואיכא למימר הרמנא שוייה.
רשות נתנו לו להוריד אריסין עמו אם הוא טורח לעשות
לבדו [11]) אמ' ר' יוחנן [12]) אומן אין לו חזקה וכו' לעולם דאתו
בטענתא דאבוהון וכגון דקאמרי עדים בפנינו הודה בו
לאביו של האומן או לבני האריס דאיכא למימר קושטא
קאמרי. אבל בן גזלן אע"ג דאודי ליה. לא כ"רב כהנא[13]) וכן בנו של גזלן
דקאתו בטענתא דאבוה שלא היה גזלן איכא למימר
נמי קושטא קאמרי ואי קשיא[14]) לך אי אמרי סהדי
בפנינו הודה לו אפילו אומן נמי ואמאי אמ' אומן אין לו

[עמ' כ'] [חזקה] תריץ הכי דכי קאמ' אין לו חזקה דליכא עדים
דלצדדין קתני והכי קאמ' אומן אין לו חזקה כדקא תני
במתניתי' אבל בן אומן יש לו חזקה היכא דאיכא סהדי
ונקט בן לאשמועינן דאפילו בן גזלן אין לו חזקה. אבל הנשיא
ר' משה בן רבנא טודרוס זלה"ה תריץ הכי דלא גרס' דקאמרי
עדים אלא דקאמרי בפנינו הוד"ה לו [15]) שבן האריס ובן האומן
ובן הגזלן טוענין [16]) אנו מוחזקין בזה מחמת אבינו היה שלקחו
ממנו שבפנינו הודה לו. הנך בן אומן ובן אריס איכא למימר
קושטא קאמרי דמגו דיכיל למימר אנא זבנתיה מינך, כי אמ'
קמאי דידי הודיתה לו נאמן אבל בן גזלן אע"פ שאנו
מאמינין זה הבן שהודה זה המערער לאביו אותה הודאה
לא כלום הוא דאי לאו דאודי ליה הוה ממטי ליה ולחמריה
לשחוור. כמו לא חמרא דחד מנהון שחרית. אמ' רב נחמן[17])
אמ' לי הונא וכולן שהביאו ראייה וכו'. ורב ביבי מסיים בה
משמיה דרב נחמן וכו'. בהא מילתא [18]) דאמ' רב נחמן אמ' לי
הונא היה מוסיף בה רב ביבי משמיה דרב נחמן אבל
משמיה דרב הונא לא סבירא ליה הא דרב ביבי כדאמרינן
לקמן דרב ביבי מימרא הוא. כלומ' שמועתא הוא שאמ'
משמיה דרב נחמן ולרב הונא לא סבירא ליה. אמ' רבא [19])
הילכתא תלוה וזבין זביני ולא אמרן אלא בשדה סתם
והוא בירר זו השדה. מעצמו ומכרו ואיכא למימר מאחר
שהוא בירר אותה גמר דעתו להקנותה. ובשדה זו נמי

[דף ג' ע"א] נמי היכא דארצי זוזי כלומ' שהוא עצמו מנה
המעות איכא למימר מי[הו היה] בדעתו להקנותה
ולמסקנא בשלהי תלוה וזבין זביניה זביני[20]) בר מקדושי

11) דברי הרשב"ם מלה במלה. 12) מ"ז א'. 13) בכת"י בידי חיעי. 14) עיי"ש בתוספות ד"ה כגון.
15) ועי' גם בס' העיטור, מודעא (די לעמברג דף כ' ע"ג): והנשיא רבי משה בר עודרוס זצ"ל גריס
הכי דקאמרי בפנינו הודה לו, כלומר בן אריס ובן גזלן טוענין של אבינו היה שלקחה ממנו ובפנינו
הודה לו הנך מהימני משום מיגו וכו'. 16) וכך פירש ר"ח בתוס' שם. 17) מ"ז ב'. 18) מפי' הרשב"ם.
19) מח' א'. 20) מ"ח ב'.

איתתא והילכתא כרב אשי דהוא עשה שלא כהוגן לפי
כך עשו לו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקידושי מיניה
אבל מסר מודעה קודם קנין המכירה לא הוו זביניה
זביני כי הא דטבי תלייה לפפי אכנרא אילן ששמו כנ׳
[כנרא] חתם רבה בר רב [הונא] אמ[ודעא] ואאשקלתא [על]
שטר [המכירה אמ׳ רב הונא מאן דחתם א]מודעא כלומר
[הרי חתם אמודעא לפני שכת]ב שטר המכירה וקודם הקניין.
מאן דחתם אאשקלתא שפיר חתים. כלומר אילולי
מודעא שמסר פפי לסהדי ואמ׳ להו דטבי אנים ליה
לזבוני ליה הא ארעא בזוזי ואנא לא בעינא לזבוני וידיע
לכו דאנא מסר מודעא קמיכו דמחמת אונסי אנא מזבין
לי[ה ארעא] וכד מסתליק אונסא [תבענא ליה בדי]נא
ומ[פיק]נא ליה מיניה ואחזיר ל[יה מעותיו] [21]

דק . . . וכתבי ליה מודעא . . . .
בשטר המודעא . . . .
. . . .
. . . .
מסר . . . . שטר . . . .
. . . . כי אנוס הייתי במכירה זו [כתבו]

[ע״ב] כתבו לי שאנוס הייתי אין כותבין לו כי בשעה שמכרה
אגב אונסא גמר ומקני מאחר שלא גלה דעתו ולא מ׳
מסר מודעה קודם המכירה ובהכי אמ׳ רב הונא תלוה
וזבין זביניה זביני ובהא אמ׳ רבא נמי לא כתבינן מוד׳
מודעא אזביני. ומקשינ׳ רבה בר רב הונא גופיה [חתם]
בשטר האשקלתא ואיך יהיה נאמן לומר מודעא היו
דברינו והא אמ׳ רב נחמן מודעא היו דברינו שיאמרו הע׳
העדים על פה ל[פנינו] היו יודעין כאשר [כת]בנו זה שטר
המכירה מקודם [לכן מסר] מודעא בפנינו קודם שנכתב
השטר אין נאמנין שכיון שחתמו בשטר המכירה שיע׳
שיעידו זה הוה ליה עדות השטר עדות וכיון שהגיד
שוב אינו חוזר ומגיד. ותרצינ׳ הני מילי על פה דלא
אתי על פה שמעידין עכשיו שמסר מודעא מקודם
לכן דהוה ליה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד דהוו להו
למכתב [שטר המודעא] קודם שטר המכירה א[בל בשט]ר
[דכי הא קודם שחתמו על שט]ר המכירה חתמו בשטר המודעא
[אתי] שטרא ומרע שטרא. ומר בר רב אשי אמ׳ אמנה

21) מכאן עד סוף העמוד בלוי ומטושטש, ובקצת מקומות נאכל הנייר ע״י הדיו. והמחבר הסביר כאן כנראה, שאין דברי רב הונא אלו מתנגדים לדברי רבא שלא כתבינן מודעא אזביני, כדעת פרשנים והתוספות, דכי אמר רב הונא תליוה וזבין זביניה זביני דוקא היכא דלא מסר מודעא מקודם לכן אבל אם מסר מודעא, אפילו בפני אותם עדים שחתמו על שטר המכר המודעא מודעא, ומה שרבא אומר שלא כתבינן מודעא אזביני זהו אם לא גלה דעתו לפני המכר. ועי׳ גם ס׳ העיטור מודעא.

ה[יו דברינו שסמ]ך הלוה על אמונתו של מלוה שלא [יתבענו . . .] אין נאמנין דעולה היא [ולא ניתן ליכתב] אבל מודעא היו דברינו נאמנין דניתן ליכתב להציל האנוס מיד האונס ועוד שיתברר לנו היום [או] מחר כתבינן בה . . . בא . . . . . ורב חננאל

[דף ד' ע"א] חננאל ז"ל כתב כיון דהשתא מעידין כי אנסיה במכירה[22]) במכירה זו ומסר מודעא מקמיה שטר המכירה ליכא עולה וניתן ליכתב. אבל שטר אמנה לא עבדי אינשי למ' למכתביה וודאי עולה הוא ואעולה לא חתימי. אין לאיש[23]) חזקה בנכסי אשתו. אוקימנא א'ע'פ' שכתב לה די ודברים אין לי בנכסיך ולא בפירותיהן בעודה ארוסה שאין מן הדין שהבעל יאכל פירות אפי' הכי אם שתקה והניחתו לאכול פירותיהן ג' שנים אין לו חזקה דמשום נחת רוח של בעלה שתקה ולא מיחת בו. ובכתובות בפרק הכותב מקשינ' אי הכי אפי' נשואה נמי ותרצינן נשואה ידו עדיפא מידה ולא מצי לסלוקי נפשיה. ורבותא אשמעינן דאפילו בדין ודברים אין לי על שדה זו יכול לסלוקי נפשיה בכותב לה ועודה ארוסה דהוה יכיל לשנויי ליה בשקנו מידו כדשנין גבי שותפין מעידין זה על זה[24]) ואפי' כשהיא נשואה דיכול לסלוקי נפשיה בקניין דלא גרע מקרקע שלו שנותן לה דאמרינן[25]) במתנה קנתה ואין הבעל אוכל פירות. ואיכא מאן דאמ'[26]) דקניין אינו מועיל באכילת פירות של בעל דהוה ליה נותן דבר שלא בא לעולם. דהא אין לו בגוף הקרקע כלום וכשנותן לה הפירות הוה ליה מקנה דבר שלא בא לעולם וא'ע'ג' דאמרינ' (התם) המוכ' שדהו לפירות התם גוף הקרקע הקנה לו שיאכל פירותיו עד זמן פלוני אבל

[ע"ב] הכא אין לו בקרקע כלום וכי מקנה ליה הפירות הוה ליה דבר שלא בא לעולם. אבל על ידי סילוק סלוקי הוא דמסליק נפשיה ומתנה שלא יירשנה[27]). אבל הגאון ר' יצחק כתב בכתובות בפרק הכותב. איבע' להו קנו מידו של בעל ועודה ארוסה מהו רב יוסף אמ' מדין ודברים קנו מידו רב נחמן אמ' מגופה של קרקע קנו מידו. והלכתא מגופה של קרקע קנו מידו בין בעורר על קניינו בין בעומד. ואין ברור לנו מאי דכתב קנו מידו של בעל ועודה ארוסה. כי אנחנו על הברייתא דהאומר לחברו דין ודברים אין לי על שדה זו הוה מפרשינן לה וקא בעי קנו מידו. אבל אעודה

---

22) נקודות לסימן מחיקה. 23) מ"ע ח'. 24) לעיל מ"ג ח'. 25) כ"ח כ'. 26) דברים אלה הובאו בס' ההשלמה על שמו של הראב"י בעל האשכול מלה במלה. 27) עד כאן בס' ההשלמה: "אבל זה כתב הראב"י ז"ל".

ארוסה לא משמע לן לפרושי מגופה של קרקע דהא לית ליה לבעל גוף הקרקע אלא פירות[28]) אבל למאי דכתב הגאון משמע דקניין מועיל בסלוקי פירות ותמה הוא מדקא אמ' רב יוסף מדין ודברים קנו מידו משמע דבלשון דין ודברים קנו מידו ועודה ארוסה ואם כן היכי אמ' רב יוסף מדין ודברים קנו מידו השתא בלא קניין אמרינן דיכול לסלוקי נפשיה שלא יירשנה כל שכן בקניין שהקניין מה מפסיד בדבר והיכי פליג רב יוסף. אבל לדינא דהא בעיא מפרשינ' לה ואברייתא איפשר דפליג רב יוסף ולימא אע"ג דקנו מידו בלשון דין ודברים לא כלום הוא ובמלתא דאיתיה ברשותא דאיניש לא מסתלק מיניה, בזה הלשון וצריך עיון. שלש שדות אחד שכתב לה בכתובתה לק"ק זוז שהיא כתובה מן התורה

[דף ה' ע"א] ואחר שיחד לה בכתובתה היא שום שהכניסה לו שנתן לה אביה שהוא מיוחד לכתובתה שאין יכולת בידו לדחותה ולסלקה בדמים משום שבח בית אביה. ואחר שהכניסה לו שום משלה כנגד מה שנתן לה אביה וכל אילו ג' שדות עושה אותן הבעל על עצמו צאן ברזל שאם פחתו פחתו לו ואם הוסיפו הוסיפו לו. ובהני ג' שדות שעיקר שיעבוד כתובתה עליהם יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי. ואקשינן למעוטי מאי אילימא שאר נכסים דידיה דבהנהו לא יכלה למימר נחת רוח עשיתי לבעלי דכיון דעיקר שיעבוד כתובתה על ג' שדות הוא ושאר נכסים אינם אלא לאחריות אילו ג' שדות אי אישתדוף דיכולה לחזור על שאר נכסים וכל נכסיו אחראים לכתובתה דהנהו לא יכלה למימר נחת רוח עשיתי לבעלי. כל שכן דהויא ליה איבה שמאחר שמדקדקת אחריו כל כך יכיל הוא לומר עיניך נתת בגרושין ובמיתה. אבל רב חננאל והגאון ר' יצחק זכ' לבר' כתבו הכי אילימא למעוטי שאר נכסים דאינון נכסי צאן ברזל כל שכן וכו'. וזה לשון רב חננאל זכר' לבר'. אותן ג' שדות אחד שכתב לה בכתובתה היא שדה של בעל ויש לאשה בה שיעבוד להפרע כתובתה ממנה. ואחד שיחד לה בכתובתה כגון אפותיקי לגבות כתובתה ממנה ואחד שהכניסה[29]) לה שום משלו ואמרינ' הני ג' שדות אילימא למעוטי שאר נכסים דידיה, כל שכן שאם ימכר הוא ותמאן

[ע"ב] היא לקיים מכירתו דהויא לה איבה יתירה בהדה דאמ' לה מכרי הני נכסי צאן ברזל נינהו ואחריותם עלי אמאי לא

28) ועי' גם בס' המקח והממכר של רב האי גאון שער ד'. 29) צ"ל: שהכניס, ודברי ר"ח הובאו בסה"ת ס"ג ובקצת מספרי הראשונים.

תשבקני למזבן ולא תרווחי בהו אלא עיניך נתת בגירושין ובמיתה. אלא למעוטי נכסי מלוג. ושמעתא דאמימר אזלא כר' אליעזר ולית הילכתא כותיה דקיימא לן כרבה בר רב הונא דאוקימנא למתניתין בנכסי מלוג וקיימא לן דהילכתא כר' יהודה דאמ' קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי. ולית הילכתא כר' אליעזר. זה לשון רב חננאל ז"ל. והגאון ר' יצחק ז"ל כ"ב הכי בהלכותיו כרב חננאל ז"ל. אין מחזיקין[30] בנכסי אשת איש דמציא אמרה על בעלי סמכתי שהוא ימחה ויערער על מי שיחזיק בנכסיה. אי מהימנא לך[31] דקושטא קא אמרה דדברתך הוא עשה כפירושה. ואי לא עשה פירוש לפירושה ולא תוציא מידך אלא בעדים. איכא דאמרי אי אמידא לך ברתך[32]) עשה כפירושא ואי לא אמידא לך ברתך ודביתהו לא מהימנא עשה פירוש לפירושה ולא תוציא מידך אלא בעדים. אחד מן האחים שהיה נושא ונותן וכו'. עליו להביא ראיה שיהיה לו סגלה[33]) זולתי זה של האמצע ואינו צריך להביא ראיה שמאותו ממון לקח אלא כיון שיביא ראיה שהיה לו ממון ממקום אחר מסתמא נחזיקנו שמאותו ממון לקח או הלוה כאשר כתוב בשטר שמו ואפילו היכא דסילק[34])בעיסתו אמרינ' אימר מעיסתו קמץ. והוה ליה כמאן דאייתי ראיה שהיתה לו סגולה ממקום

[דף ו' ע"א] ממקום אחר. ושמואל אמר על האחין להביא ראיה שמן האמצע הוו מפני שנסמוך על השטר שכתוב בשמו. ואם מת על האחין להביא ראיה וכהא מודה רב לשמואל ולית בה פלוגתא. אבל בלא מת עליו להביא ראיה והלכתא כרב דתניא כותיה. וא"ע"ג דאתקיף רב פפא כלום טענינן להו ליתמי מאי דלא מצי טעין אבוהון וכו'. ועלה בקשיא אפי' הכי הלכתא הכי דאם מת על האחין להביא ראיה דהכי כתב רב האיי[35]) ז"ל נקיטינן מרבותינו ז"ל כל היכא דאיתמר בתלמודא תיובתא דפלוני תיובתא בטלו מי שדברי התיובתא עליו לגמרי אבל היכא דעלתה בקשיא לא בטלו דבריו דאמרינ' לא הוה בריר להון דבטלה שמועה לגמרי אלא דלא אישתכח לה פירוקא בההיא שעתא ותליא וקימא בדוכתא ולא חיישינן לאשכוחי בה טעמ' לפרוקינהו

30) ל' כ'. 31) נ"כ א'. 32) זוהי גירסת בס"ג ורי"ף ועוד כמה מן הראשונים, וגרסו: דמרתא ובני ביתה, ולאשת רבה בר בר חנה היה שמה מרתא, ועי' בד"ס ובשטמ"ק. 33) זהו לשון ר"ח, ועי' שטמ"ק בשם הרשב"א ודברי ר"ח נמשכים עד שהוא מסיים "כל זה לשון רב חננאל ז"ל". 34) ל"ל: דסילק. 35) הרשב"ם ואחרים מן הראשונים מביאים דברים אלו בשם רב חננאל. ורואים אנו שר"ח לקח דברים אלו מרב האיי.

כגון והא[36]) דאמ' שמואל ומודה לי אבא שאם מת על האחין להביא ראיה דא'ע'ג דעלתה בקשיא עבדינן כותיה. אבל בדברים העשוין להשאיל ולהשכיר עבדינן כרבא דהיכא דידיע בראיה דההיא מידעם דתובעא הוא ונהיגי בני אדם להשאיל ולהשכיר כי הני גוני ומי שהוא בידו טוען לקוחין הן בידי אינו נאמן אילא מפקינן מיניה ויהבינן ליה לתובע ואפי' אישתכח גבי יתמי קטנים מפקינן מינייהו דלא טענינן להו מאי דלא מצי טעין אבוהון אבל במידי ד'לא'[37]) דהוה יכול למטען אבוהון טעני'

[ע"ב] טענינן להו א'ע'ג דלא טעני אינהו דקיימא לן טוענין ליורש ותנן הבא מחמת ירושה אינו צריך טענה וסמך רב רב נחמן דהוא דיינא אהא מתניתא למעבד עובדא דעליו להביא ראיה כרב דתניא אחד מן האחין שהיה נושא ונותן וכו' עד עליו להביא ראיה בעדים שנפל ממון כשיעור הזה בירושה... מת.. כל זה לשון רב חננאל ז"ל. ומשמע דהא דאמרינ' אימר מעיסתו קימץ צריך שנוכל לומר שמאותו קימוץ יוכל לקמץ זה הממון הכתוב בשטרותיו[38]) וכן פסק הגאון דיינא[39]) ז"ל והלכתא כרב דאמ' עליו להביא ראייה שהיו לו נכסים מבית אבי אמו דתניא כותיה ואם מת על האחין להביא ראיה דהא מודה בה רב לשמואל ולית בה פלוגתא. אמ'[40]) ר' אסי אמ' ר' יוחנן שתי שדות ומיצר אחד ביניהן וכו' ואמ' רב נחמן אמ' רבה בר אבוה שתי בתים זו לפנים מזו וכו' כל הני הילכתא דנכסי הגר נינהו דחזקה דממילא[41]) אבל במכר קיימא לן כשמואל שאם מכר עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה כולן דכיון דדעת אחרת מקנה אותן סדנא דארעא חד הוא. הגביהו הוא לרבו קנאו שהרכיבו על כתיפו או שהעלהו על מטתו והוא דומיא דמציע מצעות בנכסי הגר דכיון שנסמך ונשען עליו בשכיבתו על הקרקע קנאו[42]). פילא[43]) בארעא דגר לשון יפלח כליותיו. שפולח ובוקע בארץ והן מבוקעות שהיו בשדה. תפשח[44]) דיקלא. לשון שבירה.

[דף ד' ע"א] כמו ויפשחני. כגון זמירה שזומרין את האילן. זכי זכיא מכבר ומטהר ומנקה את השדה מקיסמין ועשבים. דתקיל תיקלא. המשוה את פני השדה כדכתוב הלא אם שוה פניה. וכדי שלא תתעכב המחרישה. מוליא תלי. כדאמרינן בעירוי[45])

---

36) נקוד על הו' לסימן מחיקה. 37) הנקודות מורות על המחיקה. 38) עי' בשטמ"ק מה שהביא בשם הרשב"א, וס' התרומות סוף שער כ"א. 39) דיינא דבבא? אבל נראה שצ"ל: וכן פסק הגאון ז"ל דינא. ובכונה היא לרי"ף, עיי"ש. 40) נג' א'. 41) עי' בפי' הרשב"ם. 42) לשון הרשב"ם. 43) כד' א'. 44) דפשא. 45) ערוכין כו: א'.

הני מוליאתא דכיבורי דנר[ש][46]) אוקמן והוא לשון מעלה. נצא גומא. מוליא במוליא הרחיב התל במקומו והשפילו ונתן מגובהו סביבותיו לצדדין שלא יהא זקוף כל כך. וכן נצא בנצא. שפתי הגומא השפיל וגדר לאמצעיתה ונעשת הגומא חלקה. הרי הגומות לבד והתלמים לבד. והמקומות חלוקים ואינן ראויין לחרישה. הצר צורה בנכסי הגר. חיה או עוף. תיירא דתורא והדר. כשיחרוש צמד בקר שורה מקצה גבול השדה עד קצהו ובחזירתו יעשה עוד שורה אחרת דהיינו שתי שורות על פני כל השדה וכאילו חרש כולו דמי שהרי החזיק בו מראשו עד סופו. זה לשון הרב ר׳ שמוא׳ נט׳ רח׳. ומשמע מכלל דבריו שצריך שיחרוש שורה אחת על פני ארכה ושורה אחת על פני רחבה ואנן לא משמע לן הכי אלא הכי קאמ׳ [47]) ואם אינה מסויימת במצרניה עד כמה וקני היכא דהיכיש בה מכוש אחד כי היכי דאזיל תיירא דתורי והדר. כלומר כשיעור הזה שיחרוש בצמד הבקר ועושה תלם אחד ואחר כך חוזר שאינו מאריך בתלם שלו יותר עד כאן יש לו דין שדה אחת ונקנה אפילו במכוש אחד. ישראל שלקח שדה מן הגוי וכו׳. גוי מכי מטי זוזי לידיה מסתלק

[ע״ב] וכל קניינו שלגוי בכסף הוא ישר׳ לא קני עד דמטי שטרא לידיה. כדאמרי׳ בקידושין דאפילו׳ בשטר מכר [48]) לא קנה עד שיכתוב לו את השטר במקום שכותבין את השטר וכל שכן הקונה מגוי דסתם גוי אנס הוא ואין בדעתו לקנות עד שיכתוב לו את השטר הילכך הרי הן כנכסי הגר שמת ואין לו יורשין. וכתב הרב ר׳ שמוא׳ נט׳ רח׳ יש מפרשין דמעות מיהא יחזיר ללוקח ראשון. ולי אין נראה כלל דאם כן מאי הרי הן כמדבר אלא זכה בהן לגמרי ואם יוכל לוקח ראשון לדון עם הגוי להוציא ממנו מעותיו יעשה ואם לאו יפסיד ומיהו נראה בעיני דהאי שיני רשע מיקרי דכיון דיהיב לוקח ראשון זוזי לא גרע מעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה דמיקרי רשע. זה דעת הרב ר׳ שמו׳ נט׳ רח׳ אבל רב האיי גאון ז״ל כתב בספר מקח וממכר [49]) דמהדר האי שיני ללוקח ראשון הדמים שנתן בה. ורב חננאל ז״ל כתב הכי. והא דשלח רב הונא בר אבין ישראל שלקח שדה מגוי ובא ישראל והחזיק בה אין מוציאין אותה מידו בארעא דערקו בעליה ונחת בה ההוא גוי ופרע טסקא למלכא ואכל ארעא והשתא זבנה לישר׳ וכיון דאתא ישר׳ אחר והחזיק בה ואמר אנא פרענא טסקא ואכלנא ארעא הדין עמו אבל בארעא דהוא ירושה או קניה מיד בעליה ביד גוי

46) לפנינו: דכי כירו ודכי כרם אזקנון, ועי״ש בפירש״י ועי׳ גם בערוך השלם ערך אל 11.
47) וכך פירשו גם בתוספות. 48) צ״ל: דאפילו מישראל חברו לא קנה. 49) בשער י״ד.

איך יוכל ישראל לירד ולהחזיק בה הלא כשישוב ישר׳ הקונה
אל הגוי המ״כ׳ יוציאנה מידו שיוכל לומר לו מי הורידך
בארצי לפ״כ׳ אי איפשר אלא כמו שאמרנו באתרא

[דף ח׳ ע״א] דמלכותא לא קפדא ומאן דאחזיק בההיא אתרא דהוא
כמדבר וההוא דזבין ישר׳ מיניה בחזקה קנייה אבל אתרא
דלית מאן דנחית לארעא ומחזיק עד דנקיט אגרתא דמלכא
או ממאן דמניה מלכא לעיוני במידי דמלכותא לא קני אלא
בכספא ואג[ר]תא והא ב[רור]ה היא כדאמ׳ רב יהוד׳ אמ׳ שמוא׳
נכסי הגר הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן מאי טע׳ גוי
מכי מטי זוזי לידיה איסתליק ליה ישר׳ לא קני עד דמטי
שטרא לידיה הילכך הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן
ומתמה אביי ואמ׳ מי אמ׳ שמוא׳ הכי והאמ׳ שמואל דינא
דמלכותא דינא ומלכא אמ׳ לא ליקני ארעא אלא בשטרא.
אמ׳ ליה רב יוסף אנא לא ידענא. עובדא הוה בי דורא דרעותא
וכו׳. ואמ׳ ליה אביי דורא דרעותא מריה דב[גא] הוו מטמרי
ולא [פר]עי ט[סק]א למלכא ודינא דמ[לכות]א מאן דפרע טסקא
ליכול ארעא וכיון דאמ׳ האי דרפק ב[הד]א ארעא אנא
פרענא טסקא למלכא אישתכח [דמלכא] מסריה ליה
אבל היכא דלית ביה טסקא למלכא ודינא דמלכותא
דלא קני חד מחבריה ארעא אלא בשטרא כל מאן
דמחזיק בארעא דישר׳ דזבנה ישר׳ מגוי [וקמא] לא אחזיק
בה ולא מטא נמי שטרא לידא דישר׳ ואתא ישר׳ ודר
בההוא ארעא והחזיק בה לא הויא חזקה דקיימא לן
כדאביי דהוא בתרא ומוקים לה ל[שמעת]א הא דינא
דמלכותא דינא וכן הלכה וכך קבלנו [מר]בותינו. אילו

[ע״ב] דברי רב חננאל ז״ל. והגאון ר׳ יצחק ז״ל כתב הכי אמ׳ רב
יהודה אמ׳ שמוא׳ נכסי הגוי הרי הן במדבר וכל המחזיק
בהן זכה בהן וכו׳. והני מילי באתרא דלית בה הרמנא דמלכא
אבל באתרא דאית בה הרמנא דמלכא ומלכא אמ׳ לא ליכול ארעא
אלא באגרתא לא קני דאמ׳ שמוא׳ דינא דמלכותא דינא.
אילו דברי הגאון ר׳ יצחק ז״ל. ו. . . שכל [אל]ו דברי הגאונים ז״ל
ובעו עיונא כי דין זה של תמה הוא כמו שכתב רב חננאל ז״ל.
הני תלתא מילי דאינון מדינא דמלכותא. דינא דמלכותא דינא. וגם זה
דמלכותא שאין פרסיים קונין קרקע בחזקה בלא שטר
עד מ׳ שנה שהחזקה שלהם מ׳ שנה. וכל ישר׳ דזבין ארעא מן
פרסאה דאכיל לה בלא שטרא בידיה דזבנה ממריה דארעא
וקמי דשלימו לה מ׳ שנה שני חזקה אתא מריה דארעא
ואפיק לה מהאי דזבן לה.... זיהרורי פ[רדס]א [והכי]

פירשנוה בהמוכר את הבית [50]) ונקראין הממונים מן המלכות לקבל טסקא לפר[דסא זי]הרורי ואי ערק מריה דפרדיסא ולא פרע טסקא לזהרורי ולא משכחי ליה דינא דמלכותא למזבן ההוא פרדיסא לאפרועי ומאן דזבין מהני זהרורי קנה. זה לשון רב חננאל ז״ל ובספרים שלנו כתו׳ ואריסי דפרסאי עד ארבעין שנין כלומר [ארוס]ים של פרסיים כן היה בדין שלה[ם] שלא היו יכולין לסלוקי מאר[יסות] עד מ׳ שנה. פריכת[51]) אדם בטל ואינו [פורע] מנת המלך. אם בני המקום הצילוהו מיד השלטון מס[יע] ל[הם] כלומר נותן מקצת ממה שהוא

50) סקי׳ כי 51) נ״ל : פרדכת.

אל מלא רחמים...

יו״ל מתוך כתב-יד על-ידי הס״ג רק״ת טסרנטסופקי הרב בנחלין. (פולין).

אל מלא רחמים, שוכן בגבהי מרומים, המציא מנוחה נכונה להקדושים והחביבים, ממעלות אופנים וחיות וכרובים:

(בכי) [בכו] תמיד על חורבן פעמים, על שפיכת צאן קדשים כמים, ואשר נחפא מקור חיים. לוקחה מיד ד׳ כפלים:

גדול העצה ורב העלילה, ראה שפלות בני (עלייה) [עליה], למה יתאמרו פועלי און ונכריה, לאמר איה חסין יה:

הוי הוי אדני כי בזיתנו, מנחלת ד׳ אל ארץ טמאה השלכתנו, עבדים ארורים משלו בנו, זכור ד׳ מה היה לנו:

וי וי צעקו מלאכי עליון, כי נגזר מארץ נוה אפריון, מישלו בנו מבטחת ועוז חביון, מה לך (גיה) [גיא] חזיון:

זכור תזכור ונפשי תשוח, נתנו נבלת חסידך כרומם וצומח, ויהי לד׳ לריח ניחוח:

חי וקים למה תשתוק, אויביך יהמיון בלעג ושחוק, אוכלי עמי כאכלי מתוק, חלפו ברית ועברו חק:

טבוח טבח בפסח חטו והכן, על אבן זוחלת ואבן בוחן, שם מצאו תשעה קבין מוחין, מאילת אהובים ויעלת חן:

ילכו המורים ולא יחטיאו, מהם הרגו והטביעו, הבנים נשחטים והאבות גוו, אוי לעינים שכך ראו:

כל השומע תצילנה אזניו, ומה לאב שהגלה את בניו, ואוי לבנים ששלחן מעל פניו, והאלהים עשה שייראו מלפניו:

למשמע אוזן דאבה נפשנו, בכי ויללה וצוחה ברחובותינו, נטל כבוד על סהמרנו, ונפלה עטרת ראשינו:

מחוץ תשכל חרב ומחדרים, אימה וחשיכה מן השעורים [?] להשמיד ולהרוג נאספו עדרים, לשם בורא ארץ ויוצר הרים:

נא זכור איפה ישרים, המני עם וגדולי המורים, דורשי התורה בכתרי כתרים, כלם (אהבים) [אהובים] כלם ברורים:

ספרי תורות לאשפות נזרקים, וכתבי הקדש בחוצות ובשוקים, קנחו וסתמו חלונות ונקיקים, ונתקיימו אלה דברי החוקים:

עיני עיני יורדת כמי פלג, בהריגת החסיד הקדוש והטהור, אב בית דין דק"ק לובעזענץ מו"ה זעליג, השליכוהו בעד החלון ונמס כשלג, פצו מוחו בקרדום ובמזלג:

פה קדוש דורש באמרי אל, פניו מאירות כמלאך הגואל, אב"ד דק"ק זלאטווי החסיד הקדוש והטהור הלוי מוה"ר ישראל, יצאה נשמתו בשמע ישראל:

צדיק הוא ד' לוחש פעמים, אב"ד דק"ק וורעשנא הקדוש והטהור העניו מוהר"ר אפרים, וכן הוצק חן בשפתים, יראה ד' וישקף משמים:

קפץ ונפל לתוך הים, אב"ד הקדוש והטהור מוהר"ר יצחק, יודע לשער טפת שבים, ואשר שם חק וגבלים, אמר אשיב ממצולת ים:

ראה ד' הביטה בכושר, הקדוש והטהור הרב מרדכי ש"ץ מליץ יושר, כותב בנקיון אמרי שפר, איה שוקל ואיה סופר:

שמעו כי נאנחה בשברון מתנים, בהריגת החסיד והקדוש מוהר"ר יהודה מנהיג מדינה בעדי עדים, הכהו בלשון ובשלש שיניים [?] מיתות אכזריות בכפלים:

תורה תורה חגרי אבל, בני בחוניך נתונין בכבל, ובכל מיני סבל, ושאריתם (כש) [כשין] לטבח יובל:

אני מנגינתם בשבתם וקומתם, חרפת אנוש אשא וכלימתם, כלפי מעלה זרקו בריתב, שחטו בניהם אל חיק אמותם:

אברהם ושאר ישיני חברון, לא יכלו לשכך אף וחרון, כי יצאה גזירה על ישראל וישרון, איכה מקוננת חבצלת השרון:

בין יבין אלהי המיוחד, שקבלו מלכיתו ביראה ופחד, ענו כולם כאחד, שמע ישראל ד' אחד:

הררי עולם שאו שאיה, פצע וחבורה ומכה טריה, ממכה עצמה מתקן רטיה, בהריגת הקדוש והטהור מו"ה (מתותיהו) [מתתיהו]:

אליעזר האל המושיע, בהריגת הקדושים מק"ק לאבושין הר"ר יצחק והר"ר עוזר דמב נובע, קדושתם מפיהם מביא, אל נקמות ד' אל נקמות הופיע:

כצבי וכאיל יגש אלהי צבאות, ויפרע לעריו בפרע פרעות, דמי חתנים וכלות לחופה (מבואות) [מובאות], דמי אחים ואחיות בתולות כנביאות:

תם עונך בת חנינה, לא אוסיף להגלותך למשל ולשנינה, עוד תעדי תופיך ופנינה, בשלום (אבמישור) [ובמישור] ובקול רינה: לפרט קטן עזבתיך א) — וברחמים גדולים אקבצך באמת ובתמים, תרים נס ודגל ציונים, ואשלחך שנת צביונים ונאמר אמן.

א) עזבתיך בנימי תק"ע, אולי המאורעה היתה בשנה הזאת.

ב״ה הומנה   ניסן־אייר תרצ״ו   שנה (יב) א׳ מחברת ז־ח

בנתי־בספרים

הוספה ל„אוצר החיים״.

דו־חדשי לביבליוגרפיה ולמחקרים בספרים וסופרים
ערוך בידי
הרב חיים יהודה עהרענרייך

החתימה דולר אחד לשנה. מודעות במחיר 10 סנט לשורה.	כתובת המערכת והמשלחת Rabin Ch.L. Ehrenreich Humenne (ČSR)

א.

רשימות ביבליוגרפיות ודברי־בקרת

[בכל מקום שלא נזכר שם המבקר היא כתוב על ידי העורך הרב ח. י. עהרענרייך.]

עתונים, מאספים וקובצים.

24) **המאור** מוקדש לכל ענפי התורה והיהדות. העורך: מ. ליסמן. (תל-אביב. שדר׳ רוטשילד 124) תרצ״ה.

«המאור» הקטן שהתחיל להאיר בשנת תרצ״ג (ג׳ חוברות) בברלין «בתוך חשכת הלילה« — נעשה בארץ ישראל »למאור הגדול לממשלת היום«. החוברות שהופיעו מעידות על טעמו היפה של העורך.

מן התוכן: תשובת הר״מ מרוטנבורק לאחיו ה״ר אברהם. עם מבוא מרא״ח פריימן. — תשובות ר״י מליסא ורעק״א ע״י הרב ר״י פריימן. — תשובות הרמ״ה וה״ר חסדאי קרישקש עם מבוא מרא״ח פריימן. — איסור שריפת המתים לרא״י קוק. — תנאי בקידושין לרש״י הילמן. — ההלכה שבאגדה, לר״ש ליברמן. — הערות להגהות אשר״י לרח״ש קוק. — לצורתה הקדומה של הלכה לר״ב די פריס. — בדין מאור וחמום תבשילים בשבת בתנור חשמלי לרב״צ מאיר חי עזיאל. — (הקונטרס של הרב מהר״ש פראנקפורטער יצא לאור באוצר החיים תרפ״ט עמוד 89—100, בשם »חמום אלקטרי בשבת«.)

25) קובץ **התמים** תומכי תמימים ליובאוויטש. יוצא מזמן לזמן.. ווארשא חדש כסלו תרצ״ו. בעריכת הרב ר״י פייגין (שערי חסידות) הרב ר״י עבעה

(שערי תורה) עורך כללי הר"ש זלמנוב. חוברת שני' מקדשת לחג הגאולה י"ט כסלו. נסדר במסדרה «הוטנר» ווארשא. קמ"ד עמודים 8⁰.

על החוברת הראשונה ראה »בנתי בספרים« תרצ"ו עמוד 18.

החסידות הבעש"טנית שהחלה לצמוח בתחלת המאה הששית לאלף הששי, פגעה בהתנגדות עצומה מצד הלומדים והגאונים — וכמו בכל מלחמה אין מחסור במחרחרי־ריב ומלשינים שמשתמשים גם באמצעים מדינים לבטל הצד שכנגדם, כך נמצאו כאלה גם במלחמת המתנגדים עם החסידים שהכו בקנאת־סנורים והביאו בדבתם את הרב ר' שניאור זלמן מלאדי, נושא דגל הבעש"טנית בצורה חבדי"ת, לבית המאסר בפטרסבורג. תוצאות החקירה והדרישה מצד הרשות הוכיחו צדקת הרב וחופשה ניתנה לו ולתורתו ביום י"ט כסלו תקנ"ט. «לא אותו בלבד גאל הקב"ה ביום הזה — אומרים חסידי חב"ד — כי אם אתו עמו את כל תורת החסידות, שיטת מורנו הבעש"ט נ"ע«. ועל כן הוסיפו והם לארבעה ראשי ישנים שבמשנה עוד ראש השנה לחסידות — את יום י"ט כסלו, וקבעו אותו ליום התועדות לחג הגאולה ולעשות נפשות לחסידות.

הקובץ הלז מוקדש לחג הגאולה וכלו אומר כבוד לתורת חב"ד ולמיסדה, יוצרה ומחוללה. בו תמונות כ"י קודש ומכתבים שונים שיש להן ערך נכבד לחקירת החסידות בכלל. ביחוד יש לשום לב להמאמר «אבות החסידות» מאדמו"ר ר' יוסף יצחק מליובאוויטש שליט"א; »בסדר השתלשלות תורת חסידות חב"ד, התיסדותה התרחבותה והתפשטותה«. בחוברת זו נתנו רק ח"י פרקים ממנו, כדאי הוא המאמר שיראה אור הדפוס עד גמירא. חשוב גם־כן מכתבו על היחס דרכי החסידות חב"ד אל תורת הבעש"ט. ב»שערי תורה« נמצאים חדושי תורה בפלפול ולהלכה — מקביל לשיטת חב"ד, לרכז את תורת הנגלית עם תורת הנסתרית באהל אחד.

את הקובץ הזה עם שאר ספרי חב"ד וכן ספרים חדשים וישנים בכל המקצועות יש להשיג במקח השוה אצל Ksiegarnia „Szneer" Warszawa Muranovska 32. Polska.

26) **מנחה לדוד** קובץ מאמרים בחכמת ישראל. מוגש ליובל השבעים של החכם ר' דוד ילין מאת חבריו, ידידיו ומכבדיו. יצא לאור ע"י ועד היובל. ירושלם תרצ"ה. הממכר בידי הוצאת ראובן מס, ירושלים. XV, רנ"ה עמודים עם תמונת חתן־היובל. 8⁰.

דוד ילין נולד בירושלים בשנת 1864 לאביו ר' יהושע, מן העשרה אשכנזים הראשונים שהתישבו שם בשנת 1834. בן שבע עשרה נכנס לבית הספר החדש של חברת כל ישראל חברים — מתלוה מן החרם שהכריזו עלין מטעם »הרב דבריסק«. בילדותו ובמשך עבודתו בתור מורה פרסם מכתבים, מאמרים וספרים בחכמת ישראל: מדעי המקרא, ספרות והשירה העברית בימי הבינים, פילולוגיה עברית, ספרי למוד ועניני הוראה, גם תרגם תורת משפטי תוגרמא ועוד. למלאת לו שבעים שנה הגיש לו ועד היובל את הספר שלפנינו הכולל חקירות ודרישות במקצועות אשר להם הקדיש חתן היובל את כל מעיניו. מתנה בעין יפה יהיב ליה — מתנה הראויה להתכבד בה.

התוכן: מ. צ. סג"ל: לתולדות מסירת המקרא. מ. זיידל: מקבילות בספר ישעיה וספר תהלים. ש. י. פייגין: נשואי אשה ואמתה בתקופת שושלת בבל הראשונה. נ. ה. טורטשינר: דרישה אל המתים בתקופת המקרא. ח. א. גינזברג: לתולדות מאמר־הספורות המודרת. י. נ. אפשטיין: כפנתא, כפנתא. י. קלויזנר: שמוש מוטעה במלות מקראיות ותלמידיות. ח. ילין: דברי לשון בדפוסים ישנים. ש. קליין: ר' שמעון ספרא דטרכנת. מ. שובה: כתבת בית

הכנסת שבציפורי. ש. בארון: לתולדות יהודי גרמניה בא"י. י. פרס: לתולדות האסור על בתי הספר בירושלם. י. י. ריבלין: צואת מחמד לעלי בן אבי טאלב. בן ציון דינבורג: עליתו של רבי יהודה הלוי לארץ ישראל. ב. קלאר: עוללות משירי בן גבירול. י. דוידזון: שתי תוכחות לר' אברהם בן חלפון. פ. י. בער: שרידים ממשוררי קשטיליה במאה הי"ד. ח. בראדי: שירי אמונות. ש. אסף: מגנזי בית הספרים בירושלם. א. י. ברור: מפרשת מסעותי בסיריה, בבל ואשור. ש"י עגנון: ההדלקה. מ. צ. סגל: שלשה ספרים שנמצאו בעזרה.

27) **Hebrew Union College Annual.** Boaıd of Editors David Philipson chairman, Zevi Diesendruck, Julian Morgenstern, Scheldon H. Blank secretary. Volume X. Cincinnati 1935. (Printed by The Jewish Publication Society Press) 4-597-11. Pag. 8⁰.

על הכרכים הראשונים ראה אוצר החיים תרצ"א עמוד 89—91 תרצ"ב ע' 112, תרצ"ד עה"מ.

Table of Contents:

28) **Judaica** 13—14, 15—16 Heft. Zeitschr. f. Gesch. Lit. Kunst u. Bibliog... Herausg. u. Red. S. Bettelheim Bratislawa. Lazaretska c 4 c. 1935-1936

ש. בטלהיים מוסיף והולך לצבור חומר עשיר לחקר דברי ימי ישראל בסלובקיה בכלל ובברטיסלבה (פרסבורג) בפרט. [על הרב יוסף נאטונק ראה במחברת J. N 1912 לחתנו בלומברגר יוסף. ועל הרב סלוונדי ראה אוצר החיים תרצ"ג עמוד 44—45]

29) **Bericht** des Jüd. Theolog. Sem... (Breslau) für das Jahr 1935... 16-88 S. 8o. (Druck Schatzky Breslau).

Bericht des Vorsitzenden Doz. Dr. Albert Lewkowitz über das Studienjahr.— Wiss. Beilage: Altjüdische Allegoristik; Doz. Prof. J. Heinemann.

ספרים וחוברות.

25) **מגלת מתתיהו ותרגום הונגרי מאת משה וועלץ בודאפעשט... התרצ"ו לפ"ג. (בדפוס קאטצבורג ש. בודפשט) 2-22 עמודים, 8⁰.** Welcz N. Budapest VII Kertész u. 27.

סימן טוב ליהודים החרדים בהונגרי שנמצא כבר בתוכם איש אשר רוח־ היסתורי בו — מספקני אם בן־ישיבה־הונגרי שמע את שם המגלה הזאת, על

אחת כמה וכמה שלא ראה אותה. המתרגם והמבאר דילן עשה מלאכתו על פי המגלה »המובא [צ"ל »המובאה«] בסדור או"ה« (מבוא עמוד 2) — אם אינני טועה כונתו לסדור »אוצר התפלות« הוצאת ראם ווילנה, וכן יוצא גם מהערה הכתובה בעמוד 5 תחת הסקרה, שהיא היא ההערה הכתובה בסדור הנזכר. ולא אדע מדוע הסתיר שם הסדור בראשי־תיבות? ביחוד קשה לי: מאי טעמא קרא למגלה זו »מגלת מתתיהו« ולא »מגלת אנטיוכוס« כמו שנקרא בכל התוצאות עד היום — חוץ ר' בער פרענק שהעתיקה מאשכנזית קראה כן על דעת עצמו — (ראה אוצר הספרים לבן־יעקב ובית עקד הספרים לפרידברג.) ומ"ש במבואו: »ובספר הלכות גדולות (הלכות סופרים) נמצא, זקני בית שמאי וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית חשמונאי. — ונקרא מגלת מתתיהו על שם אביר הגבורים, ולא בשם אנטיוכס הרשע יכונה« (?) — לא דק, כי מגלת בית חשמונאי של בה"ג אינה המגלה שלפנינו, (ראה מ"ש באוצר החיים תרפ"ה עמוד ל"ו, וצרף לזה מ"ש שי"ר בתולדות הר"ן בבכה"ע תקצ"ב הערה מ' וצונץ גא"פ דף קכ"ח הערה ב.) ועוד, לשיטתו הו"ל לקראתה »מגלת בית חשמונאי« ולא »מגלת מתתיהו«? ואם לבעל שבלי הלקט (הוצאת בובר סימן קע"ד) כשר השם »מגלת אנטיוכס« במי עדיפת לן מיניה? — מ"ש על השמות »חשמונאי« ו»מכבי«, ראה ומאמרי באוצר החיים תר"ץ 73-77. — מ"ש בטעמא שלא נסדרה בתלמוד מסכת לחנוכה, ראה באוצר החיים תרפ"ה עמוד ס-סא. וכבר הארכתי בדברי המגלה בפרטות שם עמוד לה-לז. ויש לי להעיר גם בנוסחתה הארמית והעברית ובתרגומו ההונגרי — ועוד חזון למועד.

53) **The Redaction of the Babylonian Talmud** by Julius Kaplan Ph. D. New-Jork Bloch Publ. Comp. 1933. 8-356 pag. (Printed by Myold Printing Co. N. J.)

דר. יחיאל קפלן, אחד הלמדנים והחוקרים המובהקים בניו־יורק, נגש עכשיו לתת פתרון חדש למשאלה הנכבדה: מי חבר או מי ערך את התלמוד הבבלי? לזה כתב ספר בשפת אנגלית בשם »עריכת התלמוד הבבלי«. את חפצו יבטא במליצתו »להציץ בעד החרכים אל תוך חדר־המערכת המסגר של הבבלי«.

בפרקים הראשונים יביא את השערותיהם של גרץ, פרנקל, שי"ר, ברילל, וייס, הלוי ויעבץ, ומבקר הוא את דברי כלם בטוב טעם, בחריצות ובאמנות. דברי וייס והלוי נכבדו בעיניו מדברי כלם, יען הם חזקו השערותיהם »בראיות פנימיות«, אשר נתונות להתברר ע"י נתוח סגיות הש"ס, תחת אשר האחרים הסתפקו ב»ראיות חצוניות« (פרק .III). המחבר קים את הכתוב »תן לחכם ויוסיף עוד«. ויצבור חמר נפלא מכל קצות הש"ס אשר בו יראה לנו, כי חלקים רבים נערכו בידי רב אשי (.IV) אח"כ יביא לנו חמר עצום אשר בו יראה חלקים רבים אשר עורכם לא רב אשי היה, גם לא רבינא ורב אחא, ולא רבינא בר הונא. (X, IX, VII) גם יראה לנו אחרי נתוח חריף, כי חמר נלבד בכמותו נמצא בתלמוד, אשר ברור נראה, כי נוצר אחרי רב אשי ורבינא (VIII). אח"כ יעבירנו על פני סוגיות הש"ס, לראות את הוכוחים בין בעלי־פלוגתא, ואת ענין ריבם, כלם בלתי ברורים המה, הרחבות, החלפות, השערות »טזלות« הנה, דברים הפושטים צורה ולובשים צורה. בפרק זה (XIII) יתעזר מכל קצות התלמוד בדברי רבותנו בעלי־התוספות המבקרים הראשונים בחקירות תלמודיות.

אחרי אשר הקדים את כל אלה, מוסר הוא לנו השערה חדשה, ראויה כי נקדמנה בברכה. הוא עושה נתוח גדול בחמר »התלמודי« אשר חמר אמוראי הוא: חלק אחד »גמרא« הוא, חלק שני »תלמוד«. בין גמרא ובין תלמוד גדול ההבדל, לא כדרכנו אנו, להחליף שתי המלים למושג אחד. ומפה ינסה לתת את הפתרון.

בפרק XVIII יראה לנו עבודת הישיבות בא"י ובבל, אשר מארגנות היו על פי דמות הסנהדרין הקדמונים, ולהן כח העליון להורות ולפסוק »לדעת מה יעשה ישראל«. עבודת הישיבות: ההוראה. ומהיא? בבית המדרש הציעו את המשנה או את הענין שעלו על »סדר היום«. חכמים המובהקים בעלי סמכות הביעו את דעתם ויתוכחו בתעצומה מרבה עד כי ברורו את הכלל, את הדין או את הסברה. למשא־מתן הוכוחי הזה קראו »תלמוד«. בגמר »מעשה התלמוד« »עמדו למנין« »ונמנו וגמרו«, והתוצאה אשר העלו ע"י משא־מתן הארך והמסבך נתאשרה »לדבר מקים«. לדבר מקים הזה קראו בזמן התנאים »משנה« ובזמן האמוראים »גמרא«. אין בין »משנה« ל»גמרא« אלא הבדל זמני. את נוסחות ה»גמרא« ותכנם יברר המחבר בפרק (XV). »הגמרא מחזיקה משפטים בקצור הקיצוני, ובפשטות. הגמרא מחליטה, שום טענה ופרוש לא יתערב בה«.

כל זמן אשר התקימו הישיבות העוסקות ב»הוראה«, ולכל כלל, דין וסברא ודרש קדם וכוח עצום, הנה ידעו התלמידים איך נתילדה החלטת הישיבה, איך נסתגננה ה»גמרא«, באיזה טעמים וסבות. בזמן ההוא לא הצרכו לספר אשר ידריך את התלמידים על תכסיסי הוכוח והחקירה, ללבן משפטי התורה, כי הנה מלא בית המדרש »רבנן«, הם חכמים שנונים בבקרת וכל אוירת בית המדרש ספוגה פלפול. אבל אחרי מות מר בר רב אשי באו רדיפות מדיניות, כי מלכי רשע, הקנאים עובדי־אש (חברים) בטלו את הישיבות, ויחדל ה»עסק התלמודי«. »רבנן סבוראי« ראו כי מתגדל דור של תלמידים אשר לא זכו »לשמש ת"ח« לראות »מלחמתה של תורה« לברור המשנה והגמרא — אז נגשו לחבר את ספר התלמוד.

על פי ההבדלה בין »גמרא« ל»תלמוד« ינסה המחבר לפתור את המשאלה השניה במעלה: מתי נכתבו המשנה, הברייתות ומדרשי־הלכה? ומדוע נאסרה הכתיבה? הוא מחליט (XIX) כי המשנה והגמרא, הן החלטות המקימות־ תוצאות מבררות של וכוחי ביהמ"ד — מעולם לא נאסרו להכתב רק ה»תלמוד«, משא־ומתן הוכוחי, הוא אשר נאסר. ולא לבד רבי יהודה הנשיא כתב את המשנה, גם האמוראים כתבו להם את ה»גמרא« בדור אשר אחרי רב ושמואל התחלו לחבר את חמר־הגמרא לאסיפות שלמות (הן קדושי דבי לוי, נזקין של קרנא וכאלה הרבה XVIII.) ופה מצא מקום לצאת נגד פרנקל ונגד הלוי. לדעת פרנקל הסוגיות אשר בש"ס, נתחברו בימי האמוראים האחרונים, ורבנן סבוראי רק קבצו »את החמר המעבד«. רבנן סבוראי לא היו מחברים כי אם עורכים. ור"י הלוי ברר בחריצותו »סוגיות יתמות« מדור אביי ורבא והלאה, להראות, כי חמר התלמוד נמצא כבר מעבד ימים רבים לפני רבנן סבוראי.

אחרי בקרת ארכה — לפעמים מכריחה ולפעמים חלשה — יראה ק. כי כל החמר המעבד הנמצא בדורות האמוראים »חמר־גמרא« היה ולא חמר »תלמודי«. — גם רב אשי חבר »אסיפת־גמרות«, אשר חזר עליה »בשלשים יום«. באסיפה הזאת דברי רב אשי אמורים סתם. ועל כן צדקו במקצת רבותנו בתוספות חולין: »רב אשי סדר את הגמרא«. את גמרת רב אשי לקחו רבנן סבוראי ליסוד ספר התלמוד ושדרתו, יען גדל מכל אשר לפניו, מלאכתו היתה שלמה בסגנון מצלח מדויק וגמרתו עבדה בשתי מהדורות. אבל השקיעו בתלמוד גם »גמרות« אחרות. מסביב לגמרא הוסיפו המה הרחבות פירושים ווכוחים, המהוים רוב בנין סוגיות הש"ס. »רבנן סבוראי« אלה, ר' רחומי, ר' אחא בר הונא, ר' שמואל ב"א ר' אחאי וחבריהם הם מחברים ולא לבד עורכים. ואם לדעת ר' נחום ברילל חמר שהוסיפו הסבוראים מעט מזעיר, לדעת ק. עצום הוא במהות ובכמות (XXII).

מלבד אלה הדברים עוסק המחבר: ב»ספרי דבי רב«, במבטא »תלמוד לומר« »ריש סדרא« »סבוראים הנמצאים בתלמוד« »הבדל בין סבוראים לגאונים«

»ההרצאות בישיבות א"י ובבל« »מדוע חסר התלמוד לכ"ג מסכתות« (דף 307).

והנה השערות ק. פותחות לנו אפק גדול וחדש בחקירת התלמוד. לדאבון־לב כתב ספרו באנגלית, שפה אשר לומדי חובשי ביהמ"ד בארצות מזרח אירופא ובתיכונה לא יבינוה, ועל כן לע"ע אין תקוה כי חוקרים ת"ח יוסיפו לחקור בדרך זו.

מלבד זאת יש להעיר: א) אין הדבר ברור אם רב אשי סדר את גמרתו מצמדה למשנה, או רבנן סבוראי עשו ככה? ב) מעשה ההרחבה, ליחס דעה או הלכה לחכם עפ"י סברא, שיך לדעת ק. אל »מעשה־התלמוד«, והנה ר' חנוך אלבק בספרו על המשנה הראה כי גם המשנה עלתה והתרחבה בדרך זו, וגב שניהם לא בארו מה הכח המניע למעשה משונה הזה? ג) אמנם לפי עדיות נאמנות הסוגיות הפותחות במסכת קדושין וחולין מעשה־ידי הסבוראים המה, אבל הרבה סוגיות יש בש"ס אשר קשה להאמין כי רבנן סבוראי הרו אותם. ובכלל: הסוגיות של הסבוראים מקוריים הם בסדור או בסברה? ד) עפ"י חקירות ק. רק גמרת רב אשי התקימה בשלמות, והרבה גמרות אחרות (של אמוראים אחרים) אבדו לגמרו. אבל הנוכל לאמר כי כל וכוחי בית־המדרש, »חמר־תלמודי« אשר נצטבר משך הרבה דורות, אבד לנו כלו? ומדוע לא נאמר כי רבנן סבוראי אשר שמשו את רב אשי (פרק XXI) כתבו אותם מן הזכרון? ה) תוצאת חקירות ק. חמר התלמוד ברבו מעשה הסבוראים והוא ולדעתו ברייתות בתלמוד ובתוספת »חמר־גמרא« הם יוצא מבית המדרש האמוראים ולא מבית־המדרש התנאים. השווה חקירות א. שפייאר בספרו על התוספתא.

הבא נקוה כי דר. קפלן עוד יפיץ אור על כל הדברים האלה.

[שמעון חיים מיללער]

54) ספר **ים הגדול** שאלות ותשובות וחקירות על ארבעה טורי הש"ע מסודרות... מכתבי יד ישנים טמונות נסתרות, ובניהם **פרק מעשה המת** מן המשניות העתיקות אשר לא ראו מאורות, מיוחס להלל הנשיא עם מבוא והערות, נצר מטע"י... **יעקב משה טולידאנו** ס"ט איש טבריה עיה"ק ת"ו... פה קהיר (מצרים) התרצ"א לפ"ג בדפוס ראובן מ. מוסכוויתש.. 203־6 ע', 8°.

הרב טולידאנו כבר קנה לו שם טוב בעולם־הספרותי בספריו ובמאמריו בכמה מקצועות שבתורה ובפרט בפרסומיו של כתבי־יד מרבותינו הראשונים. גם לאוצרנו השפיע קטע חשוב מספר התמיד לרבי ראובן בן חיים (רבו של המאירי) ותשובה להלכה מרבני קדמאי. כעת בא לפנינו והלכות מרובות בידו. בקיאתו בתלמודים ומפרשיהם אהניא ליה לירד לעומקה של הלכה. בספרו זה אנו מוצאים פסקים לשאלות מענינות. כגון. י"ח מצוה ע"י גרמפון, רדיו וטליפון. (סימן כ"ט, השווה מ"ש באוצר החיים תר"ץ עמוד 14). המסדר אותיות דפוס בשבת אם חייב משום כתב. (סימן כ') למדוד החום ע"י טרמומיטר בשבת (סימן כז. השווה מ"ש באוצר החיים תרפ"ח עמוד קי"ט) ע"ד נסיעה בשויו"ט באוירונים והדומה להם (סימן כח) לתקנת עגונות (סימן ע"ד), לקבוע ב"ד הגדול שממנו תצא הוראה לכל ישראל (סימן כא).

הגם שיש לפלפל טובא על כמה מסקנותיו — וגם ציינתי על גליון ספרו את הערותי ואכמ"ל — אמנם בכלל קלע אל המטרה וכל מורה הוראה ימצא ענין־רב בהלך־רוחו.

»פרק מעשה המת« חשוב לעצמו. לדעתו הוא להלל הזקן — כאשר מברר במבואו. על מציאה זו שוב אשיב אי"ה בקרוב.

המחבר דילן עתיד להו"ל את **המאור** דו־שנתי לעניני היהודים והיהדות בעבר ובהוה. בו יבואו: »קדמוניות, חקירת ארץ־ישראל, מצרים, והמזרח, ביב־

ליוגרפיא, תורה ומדע, ספרות, השקפות וידיעות על א״י ועם ישראל« — לא אפונה כי חובבי ספרותנו יקדמוהו בברכה ותמיכה. אדרסתו: Rabbin Jacob M. Toledano 3 Bd. Zagloul, Alexandria (Egypte)

55) ספר שאלות ותשובות מנחם משיב חלק ראשון מאתי מנחם מענדיל קירשבוים. בדפוס צוועקין לובליז... 2־438 עמודים ·8°.

המחבר העלה על מזבח הדפוס: »את אשר הרו רעיוני, הרבה מפרי עשתונותי ששבצתים מסביב לפניני היקר של דברי חכמינו« (בהקדמתו) — ורעיוני לבנו נכונים, ומפרי מעשיו ישבעו תלמיד־חכמים. ספרו הוא אנציקלופדיה עשירה בכללי הש״ס; מכיל הערות והוספות לספרי רבני דורו; תשובות לשאלות העומדות על הפרק: פדה״ב אצל כהן שאינו מודה בעבודה (סי׳ ב׳), בקריאת יששכר־ישׂשכר (ו), כהנים מחללי שבת אם ישאו כפיהם ומי שלא נימול אם יקרא לתורה (טו), הנשרפים בקרמטריום אם מותר לקבר אפרם (טז) באכילת קטניות בפסח בשעת הדחק (לג); תשובות מהרבנים המפורסמים ר׳ שלמה קלוגר, ר׳ יצחק דאנציג ור׳ מאיר אריק הנמצאות בכת״י תחת ידו. ובכל פינות שאתה פונה מראה בקיאותו הגדולה בספרות הרבנות. כל הקורא בספרו יכיר תודה להמחבר הנכבד — מנחם משיב נפש. [להשיגו במחיר 8 מארק אצל: P. O. Kirschbaum Krakau. Starowislna 77.

56) ספר נחלת שמואל מקיף הלכות גדולות וסוגיות עמוקות ומבאר שיטת הרמב״ם בעניני קדשים והל׳ מאכלות אסורות מאת שמואל דובבער מלמד אבד״ק צייקישאק.. ונלוה בסופו קונטרס דברי בינה מכבוד אחי ידי״נ הרב הגאון כש״ה׳ יצחק זאב מלמד שליט״א עובד עה״ק בלייפציג. קיידאן שנת תרצ״ה.. בדפוס מובשוביץ וכהן קיידאן. 140 עמודים .2° Rabin S. B. Melamedni, Čekiškė, Lithuania]

הקורא התורני החפץ למצא בספר: »מלה חדשה, סברא חריפה, הערה נפלאה« — לא יתחרט אם יקח הספר הזה. בחדושיו, הערותיו וסברותיו ימצא »רעיון חדש, חילוק נאה, קושיא מחודדת זישוב מלוטש«. למרות שנאמרו בצורה פלפלנות גם »המבקרים המתחקרים בטענות לעומת ספרי פלפול« יודו כי החידושים יסודיים, ההערות נמוקיות והסברות מתקבלות. הנושאים רובא דרובא בעניני קדשים הם והמשא ומתן הולך וסובב בשני התלמודיים ופסקי הגאונים והראשונים.

מדי עיוני בו ציינתי על הגליון הערות האלו: לסימן א׳ אות ב׳ בתרגום יונתן ויקרא י״ט, כ״ב, ראה נר מערבי כרך שני (ניו־יורק תרפ״ה) עמוד 114 ובהערות שם שציין לדורות הראשונים לר״י הלוי ח״ג עמוד 134 בפי׳ הירושלמי סוטה פ״ח ה״ה ובדרכה של תורה לפינלש עמוד 176. — לסימן י״ה אות ג׳ לא הרגיש כי התרגום יונתן ויקרא כ׳ טו־טז הוא נגד המשנה סנהדרין נ״ה ע״א וגמרא שם ע״ב וכן פסק הרמב״ם בהל׳ איסורי ביאה פ״א הט״ז. וראה מ״ש הר״צ חיות דאנן קיי״ל בסנהדרין ב׳ ע״א שכמיתת הבעלים כך מיתת השור. — בסימן ט״ו אות ד׳ העלה מלתא חדתא דהשתא דאזלינן בתר רובא א״צ להיות שלמה לא בעגלה ערופה ולא בפרה (חלין יא), השוה מ״ש בפרה פ״ד מ״ג הפשיטה ונתחה כשרה, וכ״כ הרמב״ם הל׳ פרה פ״ד הי״ד, וראה בר״ש וברע״ב שם, ומבואר דאפילו לכתחלה שורף נתחים נתחים.

57) ספר שאלות ותשובות יחוה דעת... מאת הרב צבי מקובסקי תל־אביב [רחוב פרישמן 55] תרצ״ה. דפוס ח. צוקרמן ירושלים. 8־140 עמ׳ 8°

הרב המחבר שזכה »אחר היסח דעת גמור ויאוש מתוך נימוק הלב« לצאת מרוסיא־הסוביטית ולעלות לארץ־ישראל עסק הרבה ב»שאלות נחוצות העומדות על

הפרק« — שהיה מוכרח בתור רב ומורה בעיר מיליטיפול באוקרינה לתת להז פתרון שנולדו רובן לרגלי תנאי החיים הקשיים של נוטרי כרם ד' צבאות שבאותה המדינה. ביחוד עמדה שאלת חליצה על הפרק בכל חריפותה. »ולא לבד שעמדה על הפרק, רק כמעט, שירדה מעל הפרק, והלכה ונשתכחה, כי היבם יאות לחלוץ היה כמעט מן הנמנע ושהיבמה תשב ארמלתא שלא תנשא מפני שהיא זקוקה ליבם ג"כ לא קרה«, וקם הרב מ. בגאון עוזו ובעושר ידיעתו בספרות ההלכה »לבאר וללבן עפ"י התורה והלכה, באופן שהורו לנו רבותינו בעלי השלחן ערוך וגדולי אחרונים נוחי נפש ז"ל, הדין והסדר כיצד לעשות במקום עיגון ושעת הדחק, להקדים הרפואה למכה, שהיבמה לא תתעגן«. וכעת הו"ל כל משא ומתן שהעלה בנושא זה, בצירף עוד שאלות להלכה שבאו לפניו בהיותו ברוסיא וחוות דעתו עליהם. תשובות אלו מלאות בקיאות וחריפות לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ונכתבות בסגנון זך ויפה. גם יש בהן חומר הרבה לחוקרי דברי ימי ישראל בגלות־השכינה שם.

58) ספר **תורת דניאל** כולל פלפולי דאורייתא ופסקי הלכות מאת הרב הגאון ר' ד נ י א ל זצ"ל אבד"ק רוטניצה. הוצאת בן המחבר דניאל מלניצקי [הרצליה]. תל־אביב תרצ"ה. (דפוס הפועל המזרחי ת"א) .VI ,1-87 עמודים 8º.

בן המחבר שלא זכה לשמח את אביו בחיים משמחו במותו — ואין שמחה כשמחת פרסום התורה שהמית עליה מחברה בחיים חיותו. אשרי לו שזכה להקים שם ושארית לאביו למען תהיינה שפתותיו דובבות בקבר. החדושים מעידים על חריפותו ועל בקיאותו של המחבר.

59) ספר **שערי הוראה** והוא מפתח על שו"ע יורה דעה למצוא דבר חפץ כל דין ושאלה מאו"ה עפ"י א"ב על מקומה בשו"ע יור"ד ובט"ז וש"ך ופמ"ג באר היטב ופתחי תשובה וגם כמאה שאלות בהיכי תמצא ועוד איזה חידושים והערות חובר מאתי הצעיר א ב ר ה ם ב"ר ש ר ג א ד ר ש ק ָא ו ו י ץ.. קאוונא־סלאבאדקע שנת תרצ"ג 6־78 עמודים 8º.

המחבר דילן חפץ להקל על הרוצה למצוא על אתר איזה דין בשו"ע ונושא כליו — וסידר נושא השאלות על פי סדר א"ב והראה מקום פסקיהם שם. »ביחוד התועלת בעד הצעירים הלומדים שו"ע יו"ד לחזור על למודם שלא ישכח באיזה סימן נמצא הדין«. גם הוסיף כמאה היכי תמצא וחידות — לחדד התלמידים. ובסוף הספר ענינים הנוגעים לדינא להעיר את הלומדים. ראוי הוא הספר הזה ביד כל מורה־הוראה.

60) **קובץ מאמרים** של גאון ישראל וקדושו מרן א ב ר ה ם י צ ח ק ה כ ה ן ק ו ק זצ"ל... שנתפרסמו בעתון »היסוד« בשנות קיומו תרצ"ב—תרצ"ה. בהוספת קטע מספרו »עין איה« על »עין יעקב« שעודנו בכת"י. הוצאת מערכת היסוד ליום השלשים לפטירתו. (בית דפוס לאומי ת"א) 48 עמודים עם תמונתו. 8º.

כל מי שקרא את ספרי הרב הגאון המנוח הזה יודע כי אי־אפשר לתת הד מחלקו — כי דבריו הם כהררים התלוים בשערה ולפעמים לא כשהוא כותב הוא נקרא. על־כן קמו עליו מקטריגים מפני שלא ירדו לסוף דעתו. וכאשר בקרתיו בשנת תרצ"ג שפך צערו לפני, כי לא על המתנגד לדעתו הוא כועס, אלא על המיחס אליו דברים הדברים שלא דרש מעולם. לפיכך כל מי שבא לקחת דבריו יעשה אזנו כאפרכסת ויתן לבו לכל הענין אשר הוא נושא ונותן בו למען לא יגע לריק ולא ילד בהלה. [להשיגו אצל במ"ס מרגליות, תל אביב, יבנה 3]

61) ספר **נוה שלום** כולל מנהגי נא אמון וארץ מצרים יע"א.. אשר חברתי הצעיר אליהו חזן ס"ט משרת בקדש פה אלכסנדריא של מצרים יע"א. בשנת תרנ"ד לפ"ק. מהדורה שניה.. בשנה התר"צ ליצירה בדפוס המנוח יעקב בן עטר נ"ע. 10=142=4 עמודים. 8º (עם תמונות המחבר).

»... ואני בבואי בשלהי שנת תרח"ם ציון פה העירה אספתי באומרי"ם, מנהגי העיר הזאת. מהם שבאו מפורשים בספרי רבני העיר הזאת. ומהם מפי השמועה ממגידי אמת, ומהם שכך ראוי לנהוג אף שלא פורש. כי רוב מנהגי העיר הזאת הם מיוסדים על פי מנהגי עה"ק ירושלם תוב"א. ולמען יהיו למזכרת לדור אחרון. ויתנהגו כן בכל הב"כ וב"מ. לכל יהיה שינוי מנהגים. מקהלה לקהלה ומש"ץ לש"ץ.. (מן ההקדמה).

על פי הצעתו של הרב־ראשי באלכסנדריא כעת, ר' דוד פראטו, הדפיסו בני המחבר את הספר הזה בתוצאה שניה »לטובת הצבור ולתועלתו«. בראש הספר נתנו תולדות המחבר ע"י בן ציון טרגן מורה עברית בבית הספר של קהלתם.

בדיני נשיאת כפים סעיף א' הביא תקונו בק"ק אליהו ז"ל במעות שהכהנים עולים לדוכן במנעלים. בהיותי בשנת תרצ"ג בתל־אביב ראיתי ג"כ בבית הכנסת ספרדי־סאלוניקי (רחוב זבולון) שהכהנים עולים לדוכן במנעלים, חוץ כהן תלמיד־חכם אחד (כמדומה לי שהוא גבאי דבית הכנסת) שנשל מנעלו. וכאשר שאלתיו מדוע אינו מוחה בעבריינים — ענה לי: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע וכו'.

מענינים מאד מנהגי גיטין וחליצה שם. ולעת מצוא עוד שוב אשוב אליהם.

62) **סדר חינוך ספר תורה** ובו כ"א אותיות, וסימנך א"ך טוב לישראל.

הה"ג ר' יוסף הכהן שווארטץ, רב ומגיד דחב' »מחזיקי תורה« בגראָס־ווארדיין (רומניה) רכש לו מכבר שם טוב בליקוטיו על נושאים שונים בשדה ההלכה. כעת אָסף וצבר את המנהגים אשר נהוגים מאז והיום בשעת חינוך ספר תורה. על ה»מי שברך« ועל ה»תפלה לגומרה של תורה« לא רשם על מחברם.—

קונטרס זה הוא כנראה תוצאה מיוחדת מספרו »ויצבר יוסף« העתיד לצאת ע"י המחבר: [Rabbi I. Schwartz, Oradea, Piata Viteazul 5, Romania]

63) **הקיץ האחרון** בחיי רבנו הגדול זיע"א מאת הרב שמואל ברוך שולמן. חנוכה תרצ"ו. ירושלים. (רחוב הגר"א מווילנא, שערי חסד) דפוס »ארץ ישראל« ירושלים. 16 ע', 12º.

שש עשרה שנים שמש הרב שולמן את הרב הראשי בא"י הנפטר בג' אלול תרצ"ה — והוא מזכיר במחברת זו את הזכרונות מהקיץ האחרון של רבו. מהרצאתו יש לראות כי שר וגדול נפל בישראל.

64) **דין וחשבון** של חברת »מקיצי נרדמים« לשנת תרצ"ד ורשימת הספרים שיצאו לאור ע"י החברה עד היום, ירושלים תרצ"ה. (דפוס הספר ירושלים) 24 עמו'. 8º.

חברת »מקיצי נרדמים« שנוסדה בליק בשנת תרכ"ד, שמה לה למטרה לפרסם בדפוס את דכתבי יד מתורתן של רבותינו הקדמונים הגנוזים באוצרות הספרים השונים. בשנת תרל"ד נפסקה פעולתה ונתחדשה בשנת תרמ"ה ולפני שנתים העבירו את מרכזה מגרמניה לירושלים. במשך שבעים שנה האלו הוציאה 72 ספרים גדולים וחשובים, בכל המקצועות, ורובן בפסקי הראשונים, כמו ה"ג של אספמיא, מחזור ויטרי, ועוד. בירושלים הוציאה: שו"ת הרמב"ם זכו'. (ראה ב»בנתי בספרים«, תרצ"ו, במחברת ה־ו, והסימן שלאח"ז). בין הספרים שהחברה עומדת

להו"ל יש להזכיר: פירוש מאירי לתהלים, שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם, כל אגרות הרמב"ם, מבוא התלמוד לרב שמואל בן חפני, סדור רב סעדיה גאון, תשובות ר' ישעיהו דטראני, ועוד. וקורא אני בקריאת הועד הפועל: חכמי ישראל! תנו ידכם ולבכם לחברה! ומוסיף אני על קריאתם: נ ד י ב י י ש ר א ל! תנו כ ס פ כ ם לחברה!

65) **ד י ו א ן** קובץ שירי ר ב י א ל ע ז ר ב ן י ע ק ב ה ב ב ל י יוצא לאור על ידי ח י י ם ב ר א ד י הוצאת מקיצי נרדמים. ירושלים תרצ"ה XII, קנט עמודים, 8⁰.

כבר אתמחי האי גברא רבה מהר"ח ברודי לחוקר מומחה בספרות יפה עברית של ימי הבינים. והכרת־טובה ראויה לחברת מקיצי נרדמים שנדבה להו"ל שארית הפלטה מהמשורר ר' אלעזר בן יעקב הבבלי בתקוניו והערותיו של ב. שיש בהם חכמה ומלאכה. יש לשירים האלו ערך רב גם בשביל החוקר קורות עמנו וחכמיו וגדוליו בבגדאד במחציתה הראשונה של המאה הי"ג למספר הרגיל. ב»ראש דבר« מודיע ב. על זמנו ומקומו של ראב"י.

66) ספר **קול בכיי** מה שנשאתי למות חד מרבנן קשישאי.. מו"ר משה חיים זצללה"ה ראבינאוויץ ראב"ד לעדת »עץ חיים מחזיקי הרב« וזקן הרבנים דברונזוויל... ונלוו אליו ארבעה עשר הספדים קצרים, שנשאתי למות אנשים ונשים מצוינים בשם »**דמע עיני**« אני.. ב ן צ י ו ן בהר"ר משה זצ"ל א י י ז ע נ ש ט א ד.. תרצ"ה. נדפס ע"י מוינעשטער פאבלישינג קאמפ. ברוקלין. 48 עמודים 8⁰.
Rabbi B. Eisenstädt 385 Amboy St. Brooklyn N. J. America.

הסגנון והלשון — טעם־ספרותי, התוכן והלך־רוחו — מלא־ענין. את פסוקי התנ"ך ואת מאמרי חז"ל יודע המחבר לכון לדבר בעתו. התוצאה נהדרה.

67) **מילי דהספידא** ... מאת הרב ש מ ו א ל ב ר ו ך ש ו ל מ ן. חשון תרצ"ה ירושלים. דפוס א"י. 14 עמודים, 16⁰.

נפשו עליו תאבל בדברים היוצאים מן הלב על בני ישיבת חברון חללי אב תרפ"ט, על הסתלקותם של »הסבא« רנ"צ פינקל ור"מ רמ"מ עפשטיין בישיבת סלובודקה.

68) **רחם האב** .. ועתה בהוצאה זו נתוסף בו הערות נחוצות ומועילות מהרב הגה"צ המפורסם פאה"ד וכו' כקש"ת מו"ה ש ל מ ה ז ל מ ן ע ה ר ע נ ר י י ך שליט"א אבדק"ק שאמלוי.. יוצא לאור ע"י הצעיר.. אברהם נתן בערנאטה נ"י משאמלוי. תרצ"ו. בדפוס מו"ה צבי מאשקאָוויטש מארגרעטען, (רומעניען). 90 עמודים, 16⁰.

הספר הקטן הזה — למודי דרכי מוסר ומדות ישרות בדרכי החסידים — נדפס בראשונה בטשערנאוויטץ תרכ"ה ועם הוספות עוד כמה פעמים. ההערות וההוספות בתוצאה זו מתאימות לרוח הספר.

69) Scholem Alechem: **Arm und Reich.** Zwei Erzählungen aus dem jiddischen übersetzt von Fega Frisch. 1936. Im Schocken Verlag. Berlin. 87 S. 8⁰.

70) Moses Mendelsohn: **Brautbriefe.** 1936. Im Schocken Verlag Berlin. 169 S. 8⁰.

71) **Aus Tiefen rufe ich dich.** Dreiundzwanzig Psalmen in der Urschrift mit der Verdeutschung von Martin Buber. 1936. Im Schocken Verlag. Berlin. 87 S. 8⁰.

72) **Jüdische Memoiren.** Aus drei Jahrhunderten. Ausgewählt und herausgegeben von Hans Bach. 1636. Im Schocken Verlag. Berlin. 209. S. 8⁰.